

Zygmunt Bauman Sosyolojisinde İletişim Süreçleri ve Medya Faaliyetleri

Mevlüt
ALTINTOP¹

¹ Doktora Öğrencisi,
Erciyes Üniversitesi,
mevlutaltintop@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1731-9064

Gönderilme / Received
19.07.2025

Kabul Tarihi / Accepted
22.09.2025

Yayın Tarihi / Published
30.09.2025

Öz

Bu çalışmada sosyolog Zygmunt Bauman'ın (1925-2017) sosyoloji anlayışında iletişim olgusunun nerede durduğu araştırılmıştır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Bauman'ın iletişim ile ilgili müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Fakat hemen hemen her çalışmasında iletişim ile ilgili değini ve çözümlemelere yer vermiştir. Buradan hareketle, basılı eserlerinden yola çıkılarak Bauman'ın iletişim ile ilgili görüşlerinin izi sürülmüş ve elde edilen veriler iletişim kuramları bağlamında yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda, Bauman'ın sosyolojik çözümlemelerinde iletişim kavramının kuramsal çerçevesine bağlı kalmasa da, iletişim disiplini literatürü ile paralel değerlendirmeler yaptığı görülmüştür. Bir başka ifadeyle, Bauman'ın şahsına münhasır biçimde oluşturduğu sosyolojik anlayışı iletişim sosyolojisi açısından önemli veriler sunmaktadır. Özellikle internet ve bilişim teknolojilerinin hayatımıza kattığı iletişim süreçleri ve yeni medya uygulamaları üzerine yaptığı çözümlemeler onun farkını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bauman, İletişim Sosyolojisi, Teknoloji, Yeni Medya, Gözetim Toplumu.

* Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. Benzerlik tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detection softwares. No similarity detected.

** Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

*** Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

The study was conducted by a single author.

**** Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

Kaynak gösterme / To cite this article: Altintop, M. (2025). Zygmunt Bauman Sosyolojisinde İletişim Süreçleri ve Medya Faaliyetleri. İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 5(2), 491-521. doi: 10.59534/jcss.1746184

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Communication Processes and Media Practices in Zygmunt Bauman's Sociology

Mevlüt
ALTINTOP¹

¹ PhD student,
Erciyes University,
mevlutaltintop@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1731-9064

Gönderilme / Received

19.07.2025

Kabul Tarihi / Accepted

22.09.2025

Yayın Tarihi / Published

30.09.2025

Abstract

This study investigates where the phenomenon of communication stands in sociologist Zygmunt Bauman's (1925-2017) understanding of sociology. First of all, it should be noted that Bauman does not have an independent work on communication. However, in almost all of his works, he has included references and analyzes on communication. From this point of view, Bauman's views on communication were traced based on his published works and the data obtained were interpreted in the context of communication theories. As a result of the study, it was observed that although Bauman did not adhere to the theoretical framework of the concept of communication in his sociological analyzes, he made evaluations in parallel with the literature of the communication discipline. In other words, Bauman's unique sociological acquaintance provides important and valuable data for the sociology of communication. In particular, his fundamental analyses on the communication processes and new media practices that the internet and information technologies have added to our lives reveal his difference.

Keywords: Bauman, Sociology Of Communication, Technology, New Media, Surveillance Society.

Giriş

Zygmunt Bauman yirminci yüzyılın ikinci yarısının en önemli sosyologlarından biridir. Modernite ve postmodernizm bağlamında ortaya attığı görüşler sadece sosyoloji açısından değil, sosyal bilimlerin tüm alanlarına yönelik ufuk açıcı niteliktedir. Katı modernite ve akışkan modernite kavramsallaştırmaları, son derece kompleks ve saçaklı olan bu iki olgunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmada, Bauman'ın katı ve akışkan modernite kavramsallaştırmaları ekseninde, eserlerinde iletişim ve dolayısıyla medya kavramı ve/veya olgularını nasıl ele aldığı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın başında üç duruma işaret etmek gerekmektedir. İlki, özetle de belirtildiği gibi, Bauman'ın iletişim bağlamında ayrı bir eseri yoktur fakat eserlerinde sosyal, siyasi ve ekonomik olguları açıklarken iletişim olgusuna da çok fazla değinmektedir. Bunların en başında, bu çalışmada da temel metin olarak kullanılan Akışkan Gözetim yer almaktadır. Bununla birlikte diğer eserlerindeki iletişim konusuyla yapılan değerlendirmelerden de azami oranda yararlanılmıştır.¹

İkincisi, Bauman'ın iletişim bağlamında yaptığı değerlendirmeler incelendiğinde, iletişim olgusunu her defasında teknoloji ile birlikte andığı görülmektedir (Bauman, 2003a, s. 122, 2012a, s. 25, 2016a, s. 148, 2018a, s. 140). Dolayısıyla bu çalışmada iletişim ile ilişkili olarak anılan temel kavramlardan birisi teknoloji ve teknolojinin iletişim süreçlerine etkisi olmuştur.

Üçüncüsü ise, Bauman zaman geçtikçe iletişime süreçlerine yönelik görüşlerindeki evrilmedir. Modernite eleştirileriyle başlayan çalışmalarını daha sonra akışkan modernite (postmodernite) üzerinde yoğunlaştırmıştır.² Bu durum, Bauman'ın iletişim ile ilgili değerlendirmelerinin seyrini de etkilemiştir. İlk dönem eleştirileri ağırlıklı olarak geleneksel medya faaliyetleri ve dönemin iletişim süreçleri ağırlıklı iken, son dönemlerinde internet teknolojileri ve yeni medya (özellikle sosyal medya) ile ilgili değerlendirmelerinde artış görülmektedir (Bauman, 2012b, s. 109, 2016a, s. 109; Bauman ve May, 2019, s. 48). Eserlerindeki bu yöneliş, Bauman'ın yaş olarak çok da üyesi olmadığı ve “dijital göçebeler” şeklinde tanımladığı dijital toplumsal gerçekliği dikkate aldığını göstermektedir.

Özünde teorik bir inceleme olan bu çalışmada karşılaştırmalı betimsel analiz kullanılmıştır. Analizi yapılan veriler, büyük çoğunluğunu Bauman'ın eserlerinin oluşturduğu literatür taraması yoluyla elde edilmiştir. Birinci bölümde çalışmanın amaç, önem ve yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde Zygmunt Bauman'ın sosyolojik anlayışı özetlenmiştir. Üçüncü bölümde, Bauman'ın eserlerindeki iletişim ile ilgili değiniler analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise, önceki bölümlerde elde edilen verilerden yola çıkılarak, Bauman'ın değerlendirmeleri iletişim kuramları bağlamında yorumlanmıştır.

1. Bauman'ın ölümünden kısa süre önce söyleşinin kitaplaştırıldığı Akışkan Doğanlar (Bauman ve Leoncini, 2020) adlı eser, genç kuşak ve yeni medya ilişkilerine yönelik önemli değerlendirmeler içermektedir. Her ne kadar ölümü nedeniyle bitirile-mese de, mevcut hâliyle Bauman'ın yeni medya, iletişim teknolojileri ve postmodern iletişim süreçleri açısından fikirlerinin özetlendiği bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

2. Bauman ilk dönemlerinde sert biçimde yaptığı modernite eleştirileri ve postmodernizmi bir umut olarak gördüğünü belirtmesi nedeniyle “postmodern düşünür” olarak anılmıştır fakat birçok eserinde postmodern olmadığını beyan etmiştir. Nitekim daha sonraki dönemlerde aynı sertlikte yaptığı postmodernizm eleştirileriyle gündeme gelmiştir.

Literatürde Bauman'ın sosyolojisini farklı (sosyolojik) bağlamlarda değerlendiren çok fazla araştırma bulunmaktadır fakat iletişim süreçleri ve yeni medya faaliyetleri bağlamında değerlendirmeler var olan çalışmalar içinde kısıtlı ve değini boyutundadır. Bu çalışma, bir sosyolog olarak değerli toplumsal çözümlemeler yapan Bauman'ın görüşlerine iletişim ve medya bağlamında bir giriş niteliğindedir.

1. Literatür Taraması ve Kavramsal Çerçeve

Literatür taramasını da içeren bu bölümde çalışmanın amacı, önemi ve yöntemi özetlenmiştir. Ayrıca Zygmunt Bauman sosyolojik anlayışı açıklanmıştır.

1.1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

Özelde, Zygmunt Bauman'ın sosyolojik anlayışında iletişim olgusu ve medyanın nasıl ele alındığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Daha genelde ise, bir sosyoloğun gözünden iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerinin sosyolojik çözümlemelerine dair veri elde etmektir. Bu sayede toplumsal yapının konu bağlamındaki değişim ve/veya dönüşüm aşamaları daha net anlaşılacaktır.

Zygmunt Bauman yirminci yüzyılın ikinci yarısının en önemli sosyologlarından birisi olmasının yanında, Batılı meslektaşlarından farklı olarak modernite paradigması merkezli Batı medeniyetine getirdiği sert eleştiriler ve aidiyetleri/kimliği bağlamında sıradışı değerlendirmeler yapan bir figür olarak öne çıkması çalışmayı önemli kılmaktadır. Zira bu profildeki bir sosyoloğun çalışmalarında iletişim ve medya ile ilgili değerlendirmeleri iletişim bilimi açısından değerli bir perspektif sunacaktır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Öncelikle Bauman'ın Türkçeye çevrilmiş eserleri taranarak iletişim ve medya kavramlarıyla ilişkilendirilmiş olan bölümleri analiz edilmiştir.³ İkinci aşamada ise bu analizler iletişim kuramları açısından ne anlama geldiğine yönelik yorumlamaya tabi tutulmuştur. Bauman'ın bir sosyolog olması nedeniyle gerek kendi eserleri ve gerekse hakkındaki araştırmalar sosyoloji disiplini etrafında şekillenmiştir. Oldukça fazla olan bu literatür çalışmanın kapsamı gereği bilinçli olarak dışarıda bırakılmıştır. Bununla birlikte çalışmada Bauman'ın sosyolojik anlayışına yönelik kendi eserleri ve farklı araştırmacıların konu bağlamındaki görüşlerine yer verilmiştir.

1.3. Zygmunt Bauman'ın Sosyoloji Anlayışı

Zygmunt Bauman'ın sosyolojik açıdan modernite ile ilgili geliştirdiği dil eleştirel ve çok yönlüdür. Başta sosyoloji literatürü olmak üzere etkin şekilde kullandığı ekonomi, siyaset, tarih, siyaset, din, felsefe, bilim ve teknoloji bu dilin temel unsurlarıdır. Bauman'ın bu dili oluşturmada etnik kökeni ve yaşam öyküsü

3. Bauman kitaplarının Türkçeye çevirisi ilk kez 1996 yılında "Yasa Koyucular ile Yorumcular" ile başlamıştır (Dereci, 2017). Bugüne kadar otuzdan fazla eserinin Türkçeye çevrilmiş olması, onu, sosyolojik açıdan önemli bir konuma yerleş-tirmektedir.

önemli yer tutmaktadır.⁴ Onun eserleri hayat hikâyesi ile birlikte okunduğunda geliştirdiği sosyolojik anlayışın önemi bir kat daha artmaktadır. Bauman'ın sosyolojik anlayışı mağduriyet, katı ideolojik bakış ve/veya kin yerine sağduyuyu önceleyerek hukuk, eşitlik ve hümanist yönleri ağırlıklıdır. Oldukça meşakkatli bir yaşam serüveni olmuştur fakat yaşadıklarına rağmen tüm insanlık için faydalı olmaya aday bir sosyoloji üretecek kadar ümitli ve iyimser kalabilmiştir.⁵

Zygmunt Bauman çalışmalarında belirli konular öne çıkmaktadır. Bunlara dikkatle bakıldığında sosyolojik açıdan sorun olarak görülen yoksulluk, marjinalleştirilen kesimler, göçmenler, etnik unsurlar, etik, ahlak, savaş, ölüm gibi sıradan insanla ilgili konular olduğu görülmektedir (Koyuncu ve Günerigök, 2019, s. 56). Kendisinin de benzer süreçleri yaşamış biri olduğunu eşi Janina Bauman'ın otobiyografik eserinde (Avcı, 2019, ss. 9-10)⁶ öğreniyor olmamız, onun ele aldığı konuları kişiselleştirmede göstermektedir. Dolayısıyla bu durum onun sağduyulu sosyoloji anlayışının önemli bir göstergesidir. Diğer yandan birbirinden ayırık duran bu konular değerlendirirken aralarındaki bağlantıları kurarak, sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ilişki ve etkileşimleri modernite paradigması perspektifinden sunması ustalığının kanıtıdır (Koyuncu ve Günerigök, 2019, s. 62).

Bauman'ın herhangi bir kitabı okuyan kişi onun düşünce evrenini tümüne yönelik çerçeve bir izlenim edinebilir; fakat anlaşılması için birçok eserinin derinlikli okunması gerekir. Bunun yanında, çalışmalarının merkezine yerleştirdiği “Akışkan Modernite” kavramını ele aldığı eserinde söz konusu düşünce evreninin kompakt bir görüntüsünü yakalamak mümkündür. Başka bir ifadeyle, onun tüm çalışmaları Akışkan Modernite’de (Bauman, 2019a) tartıştığı konuların açılımlarının yapılarak derinleştirilmesidir.

Bauman için söylenmesi gereken en önemli şeylerden biri, onun katı sosyolojik bilimsel anlayışı aşmaya çalışmasıdır. Mevcut sosyoloji anlayışının “uzun ve seçkin bir dalkavukluk tarihi” olduğunu düşünmektedir (Bauman, 2019b, s. 114). Burada kast ettiği şey, Auguste Comte’tan (1798-1857) başlayarak Max Weber’e (1864-1920) kadar gelinceye kadar oluşan “pozitivist sosyolojik” yapıdır. Ona göre zamanın değişimine paralel olarak bilimsel yöntemlerin de değişmesi gerekmektedir ve bugünün dünyasında sosyal bilimlerden her şeyi kesinliğe

4. Zygmunt Bauman 1925 yılında Polonya’nın batısında yer alan Poznań şehrinde doğmuştur. 1939 yılında Almanya’nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) ile anlaşarak Polonya’yı işgal etmeye başlamasından sonra ailesiyle birlikte SSCB’nin işgal ettiği Doğu Polonya’ya kaçmıştır. Bauman etnik olarak Yahudi olması Nazi Almanya’sından kaçmasının nedenidir. İlk gençlik yıllarında işgale karşı savaşmak için Polonya ordusuna katılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında (1939-1945) cepheye bulunmuş ve üstün başarı göstermiştir. Savaş sonrasında orduda masa başında görevlendirilmiş ve binbaşılığa kadar yükselmiştir. Uzun süredir sosyalist açıdan yönetime karşı getirdiği eleştiriler nedeniyle 1953 yılında ordudan ihraç edilmiştir. Savaş sonrası orduda görevliken sosyoloji alanında başladığı eğitimine devam etmiş ve 1954 yılında doçent olarak Varşova Üniversitesi’nde göreve başlamıştır. Üniversite hocası olarak eleştirilerine devam etmesi sonucunda 1968 yılında profesörlük unvanı alınarak görevinden uzaklaştırılmakla kalmamış vatandaşlıktan da çıkarılmıştır. Etnik kökeninden hareketle “ata yurdu” olarak telakki ettiği İsrail’e gitmiş ve 1969-1971 yılları arasında İsrail’deki üniversitelerde dersler vermiştir. İsrail devletinin uyguladığı Siyonist politikaları eleştirdiği için burada da barmamıştır. 1971 yılında Leeds Üniversitesi’nin davetiyle İngiltere’ye taşınmış ve emekli oluncaya kadar burada ders vermiştir. Zygmunt Bauman kendisi gibi Polonya Yahudisi olan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya’sının zulmüne uğrayan Janina Bauman (1926-2009) ile evlenmiştir. 2017 yılında ölmüştür. Zygmunt Bauman’ın hayatıyla ilgili detaylar için kitaplarındaki biyografilerle birlikte faydalanan eserler: (J. Bauman, 2009; Şimşek, 2016).

5. Zygmunt Bauman’ın sosyolojik anlayışın anlamada önemli detaylardan birisi, onun derinden yaşadığı “yersizlik-yurtsuzluk” durumudur. Yaşadıkları ve/veya maruz kaldığı muameleler kendisini bir yere ait hissetme duygusunun önüne geçmiş, perdelemiştir. Bunu, ona ait “Avrupalılık düşüncesi” ve “dünya insanı olma hayali” (Bauman, 2017a, ss. 17-19) ifadeleri net olarak ortaya koymaktadır.

6. (J. Bauman, 2009).

bağlayan pozitivist metodoloji terk edilmelidir (Bauman, 2017b, s. 16). Bauman'a göre, gününün sosyolojisi pozitivist yaklaşıma değil "yorumsamacı" (hermenötik/hermeneutik) anlayışa ihtiyaç duymaktadır (Bauman, 2015a, s. Sunuş).

Bauman'ın çalışmalarını iki dönem olarak değerlendirmek mümkündür ve ilk çalışmaları modernite üzerine eleştirel değerlendirmeler içermektedir. Bu dönemde yaptığı değerlendirmelerde modernite paradigmasının sosyolojik yapıyı değiştirerek ürettiği birey ve toplum temel kavramlardır. Moderniteye göre toplum oluşabilmesi için önce birey olunmalıdır (Bauman ve Tester, 2017, s. 125).⁷ İkinci dönem postmodernizm değerlendirmelerine yoğunlaştığı dönemdir. Bu dönem de kendi içinde iki kısma ayrılmaktadır. Postmoderniteye yönelik ilk görüşleri, moderniteden oldukça zarar görmüş insanlık için postmodern düşüncenin bir ümit olacağı yönündedir (Demirtaş, 2013, s. 248). Bu görüşleri nedeniyle postmodernizm yanlısı veya postmodern düşünür olarak değerlendirilmiştir (Czapnik, 2017, s. 125) fakat postmodernizme yönelik olumlu görüşleri zamanla eleştirel bir boyuta evrilmiştir.⁸ Son yıllardaki çalışmalarına bakıldığında ise, eserlerinde bilişim ve internet teknolojilerine yönelik sosyolojik değerlendirmelerin yoğunlaştığı görülmektedir.

Bauman'ın en önemli yönlerinden biri, eserlerinde bir yandan birçok filozof, sanatçı, bilim insanı, kavram ve teorik bilgiye yer verirken, diğer yandan bu bilgileri gündelik yaşam pratikleriyle sentezleyebilmesidir. Polonyalı, Yahudi, sosyalist, asker, akademisyen, göçmen, sürgün, İsrailli, İngiltereli gibi birçok kimliği vardır ve bu yüzden kendisini çok kimlikli olarak tanımlamaktadır kendisini fakat çalışmalarında sosyolog kimliği dışında herhangi birini öne çıkarmamaktadır. En çok benimsediği kimlik ise, kimliklerinin kültürel açıdan ortak noktası olarak gördüğü Avrupalılıktır (Bauman, 2017a, ss. 18-19). Bu eğilimi Bauman'ın vicdani ve sağduyulu bakabilmesinin önünü açmanın yanında etik ve rasyonel davranmasını sağlayarak modern insanın ilişkilerindeki sorunların başında gelen benlik ve öteki arasındaki uçurumu azaltmıştır (Bauman, 2003b, s. 52).

Sosyal bilimlerin tamamlanmamış bir disiplinler bütünü olduğunu düşünen Bauman'a göre, onun alt dallarından biri olan sosyoloji öncelikle bir hayat tarzı ve düşünme biçimidir. Sosyolojiyi oluşturan iç içe geçmiş karşıtlıklar birbirine tamamlamak üzere yenilenmekte ve Bauman bu yapıyı anlamaya çalışmaktadır (Avcı, 2019, s. 138). Bauman, felsefeden en son kopan müstakil bir disiplin olarak sosyolojiyi bir ar(t)ıkçı olarak nitelendirmektedir ve bu özelliği ona değer katmaktadır (Bauman, 2010, s. 24). O, sosyolojinin tam olarak tanımlanamadığını, durmadan eklemeler yapıldığını ve yabancı olan biri için kitap raflarından oluşan bir literatür yığını olduğunu savunmaktadır (Bauman, 2010, ss. 10-11). Diğer bir deyişle, sosyolojiyi kurallar, kuramlar ve kanonlar üzerine kurmak her an değişkenlik içinde bulunan toplumsal yapıyı anlamada fayda sağlamayacaktır. Dolayısıyla sosyolog, toplumsal değişim ve dönüşümlerin farkında olarak çalışmalarını yapan kişidir (Subaşı, 2019). Görüldüğü üzere, Bauman'ın sosyolojik anlayışı teoriyi önemsemekle birlikte asıl önemi pratiğe veren ve bu sürecin yorumsamacı (hermenötik) biçimde ele alınması gerektiği üzerine kuruludur.

7. Bauman birey konusunu özgürlük ve onur ile ilişkilendirerek "insani teslis" şeklinde ifade etmiştir. Modernitenin öngördüğü ideal insan olmak için özgür ve onurlu birey olunmalıdır (Bauman & Tester, 2017, s. 125, 131).

8. Bauman birçok eserinde kendisini postmodern (düşünür) olarak tanımlamadığını belirtmiştir. Onlardan biri için (Bauman, 2015a, s. 100) kaynağına bakılabilir.

2. Zygmunt Bauman'ın Eserlerindeki İletişim Ve Medya İle İlgili Değerlendirmeler

Sosyolojik anlayışında sosyal yapının devinim ve değişkenliğine dikkat çeken Bauman, yaptığı sosyolojik değerlendirmelerde iletişim ve medyaya önemli bir yer ayırmaktadır. Bu bağlamda teknolojik gelişmelere ve medya faaliyetlerini de dâhil ettiği iletişim süreçleri neoliberal ekonominin, siyasi gelişmelerin ve sosyal yapının işleyişinde vazgeçilmez bir parçadır. Girişte de belirtildiği üzere, Bauman'ın müstakil bir iletişim ve medya ile ilgili çalışması bulunmamaktadır fakat neredeyse tüm eserlerinde bu konuları sosyolojik düzlemde ele almıştır ve teknolojiyi sürecin en önemli aktörü olarak işlemiştir.

2.1.Zygmunt Bauman ve Teknoloji

Zygmunt Bauman, modernitenin denetim ve kontrol paradigmasının temel örneğini Jeremy Bentham'ın (1748-1832) Panoptikon yapısında bulur; bu mimari, gözetleyicinin görünmeden 360° görüş açısıyla izleme yapmasına imkân tanırken, gözetlenenlerin asimetrik konumunu pekiştirmektedir (Bentham, 2016, ss. 2-29). Bentham'ın tasarımı, denetim arzusunun mekânsallaşmış hâli olarak kapitalist ve bürokratik iktidar aygıtlarının bireylere yönelik tahakküm stratejilerini meşrulaştırmaktadır.⁹ Michel Foucault (1926-1984) ise Panoptikon'u modern devletin “biyopolitika” pratiklerinin bedensel izdüşümü olarak yorumlamakta ve iktidarın disiplin mekanizmalarını, bireyleri normal, sapkın veya tehlikeli kategorilere ayırarak toplumsal düzeni yeniden üretme aracı olarak tanımlamaktadır (Foucault, 2015, ss. 57-58).¹⁰

Modernite bağlamında Foucault'nun görüşleri paralelinde düşünen Bauman'a göre postmodern dönemde Panoptikon'un fiziki mekânları yerini dijital (sanal) gözetim ağlarına bırakmıştır; sosyal medya, büyük veri ve algoritmalar, hiyerarşik gözetim yerine yaygın ve sürekli bir denetim atmosferi oluşturmaktadır (Bauman, 2003a, s. 122).¹¹ Bu evrim, muhalif seslerin görünmez biçimde izlenmesi, profillenmesi (fişlenmesi) ve sansürlenmesi sürecini kolaylaştırmaktadır. Artık denetim, cezaevindeki tel örgülerden ziyade akıllı teknolojilerin sürekli veri toplamasıyla işletilmektedir.

Yirminci yüzyılda bilgi üretimindeki teknolojik atılım, bilginin metalaşmasını hızlandırmış; erişim, üretim ve iletim süreçleri “kullan-at” mantığıyla işleyerek bilgi tüketimini maksimize etmiştir (Bauman, 2012a, s. 24). Sonuçta birey, bilginin hızla tüketilmesine odaklanırken derinlemesine anlama ve eleştirel düşünme yetisini kaybetmeye başlamıştır. Bu “enformasyon patlaması”, anlam aracı olan bilginin kendisini aşındırmakta ve bireyler arasında ortak bir bilgi zemini oluşmasını engellemektedir (Bauman, 2018a, ss. 140-153).

9. Bauman, Akışkan Gözetim adlı eserinde bu süreçleri kapsamlı şekilde ele almaktadır.

10. Michel Foucault birçok eserinde biyopolitika kavramına değinmiştir fakat doğrudan odağa aldığı çalışmalarının başlıcaları Hapishanenin Doğuşu, Cinselliğin Tarihi, Toplumu Savunmak Gerekir ve Biyopolitikanın Doğuşu gibi eserleridir. Deliliğin Tarihi de bu anlayışın yansıdığı bir eserdir fakat biyopolitika kavramsallaştırmasından daha önce yazıldığı için doğrudan bu kavramı merkeze aldığı söylenemez.

11. Bauman katı modern devlet ve sermayenin denetim ve kontrol mekanizması olarak panoptik anlayışı kullanmasının altını çizirken, akışkan modern dönemde gözetime gelişen bilişim ve internet teknolojileri sayesinde birey ve toplum da dâhil olmuştur.

Bauman, kuşaklararası farkların temelinde, bireylerin ebeveynlerinden ziyade içinde yaşadıkları dönemlerin teknolojik özelliklerini içselleştirmesini görmektedir. Postmodern bireyin, gerçek iletişim yerine “kolay”, “anında başlatılıp bitirilebilen” dijital etkileşimleri tercih etmesi, iletişimi amacından koparmaktadır. Bu iletişim sürecinde anlamak ve anlaşılmak yerine, hızla bağlantı kurup, bağlantıyı biran önce bitirip, iletişimi çabucak tüketmek öne çıkmaktadır (Bauman, 2012a, ss. 27-30). Bu yaklaşım, yüz yüze iletişimi gerektirdiği empati yapma ile emek ve zaman harcama riskini ortadan kaldırmaktadır.

Teknolojinin neden olduğu “zaman-mekân sıkışması”, yerel değerleri eritirken belirsizlikleri artırmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan homojen küresel kültür arzusu, farklılıkların silinmesine yol açmaktadır (Bauman, 2012b, s. 25). Diğer yandan, küresel ölçekte teknolojik erişim eşitsizlikleri, zengin ve yoksul arasındaki uçurumu derinleştirmektedir. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeler arasındaki teknolojik ilerleme ve dijital bölünme, küresel güç dengelerini gelişmiş ülkeler lehine daha da pekiştirmektedir (Bauman, 2012b, s. 85). Bu durumu “medya emperyalizmi” olarak değerlendiren Herbert I. Schiller’e göre başta haber olmak üzere her türlü medya içeriği gelişmiş ülkelerin hegemonyasını güçlendirerek pekiştirmektedir (Schiller, 1970).

Liberaller ve Marksistler, sanayi devriminin itici gücü olan teknolojiyi (makineleşmeyi) insanlığın kurtarıcısı olarak konumlandırmıştır (Bauman, 2016b, s. 37).¹² Buna göre makineleşmeyle birlikte artan üretim sayesinde insanların boş zaman artacağı ve bu zamanı entelektüel faaliyetlere zemin hazırlayacağı iddia edilmiştir (Bauman ve May, 2019, s. 117; Lafargue, 2014, s. 66). Ancak Bauman, postmodern koşullarda makineleşmenin istihdamı azalttığını, toplumsal güvencesizliği derinleştirdiğini ve işsizliğin yeni norm haline geldiğini vurgulamaktadır (Bauman, 2016c, s. 36, 2018b, s. 109).

Bauman’a göre teknolojinin önemli bir boyutu olan savaş teknolojilerindeki gelişmeler, silahların etki alanını genişleterek modern orduları daha az insan gücüyle daha yıkıcı hale getirmektedir (Bauman, 2014a, s. 151, 2013, s. 182). Bu eğilim, teknolojinin hem barışı koruma hem de kitlesel yıkım potansiyelini destekleyerek etik ikilemleri derinleştirmektedir. Bauman, teknolojinin “hayatı kurtarma” vaadiyle geldiğini, ancak sonuçta artan ölüm ve mağduriyet ürettiğini savunmaktadır. Aynı eleştirileri Frankfurt Okulu’nun önde gelen temsilcilerinden Horkheimer ve Adorno da yapmıştır (Horkheimer ve Adorno, 2014). Bilgi kirliliği, internetin sağladığı sınırsız erişimle birleştiğinde, doğru ve nitelikli bilginin seçimi zorlaşmaktadır. Bireyler, bilgi işlemek yerine maruz kaldıkları enformasyon yığnında kaybolmaktadır (Bauman, 2018c, s. 39). Aynı teknolojik araçlar, gerçeği hem ortaya çıkaran hem de gizleyerek bir meşrulaştırma aracı olarak işlev görmektedir (Bauman, 2014a, s. 108).

Teknoloji, modernitenin etik temellerini de aşındırmış ve postmodern etik, teknolojik ilerleme ile uyumlu yeni değerler üretmiştir. Yalnız bu süreç, bireyin

12. Liberalist ve Marksist teorisyenler insanlığın gelişmesi ve refahı için en önemli unsurun teknolojinin (dönem açısından makineleşmenin) ilerlemesi olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre teknolojik gelişme sayesinde daha az çalışarak daha fazla üretimde bulunmak ve kazanç elde etmek mümkün hâle gelecektir. Bu sayede insanlar bir yandan ekonomik sorunlarını ortadan kaldırarak refaha kavuşurken, bir yandan daha az çalıştıkları için kendilerine daha fazla zaman ayırarak entelektüel ve sanatsal açıdan ilerleme imkânını yakalayacaktır (Aytekin, 2017, s. 31; Narin, 2017, s. 241).

etik sorumluluklarını bulanıklaştırarak risk minimizasyonu” adı altında güvenlik yanılsamaları üretmiştir (Bauman, 2019b, ss. 76-77). İnsanlar, teknolojinin sunduğu konfor ve kontrol hissiyle gerçek dünyadaki belirsizlikleri göz ardı ederek, “modern agoralar” ve yüksek güvenliktir siteler aracılığıyla sosyal ayrışmayı meşrulaştırmıştır (Bauman, 2012b, s. 27, 2012a, s. 174).

Toplumsal yapıyı değiştiren ve yeni bir sosyal hayat inşa eden internet, bireyleri “hayali cemaatler” aracılığıyla benzeşenlerle bir araya getirmektedir. Bu dijital topluluklar, gerçek cemaatlerin yükümlülüklerini taşımaktan kaçınan, sorumluluk gerektirmeyen aidiyet deneyimleri sunmaktadır (Bauman, 2013, s. 118). Kolay girilip çıkılabilen bu gruplar, sosyal bağların yüzeyselleşmesine ve bireyin yalnızlaşmasına yol açmaktadır. Öte yandan, Bauman’ın “hayali cemaatler” olarak tanımladığı sanal topluluklar, ontolojik aidiyet ve güvenlik gereksinimini algoritmalar aracılığıyla karşılamaktadır. Böylece bireyler ortak özellikler temelinde dijital cemaatlerde “bir arada” bulunması sağlanarak bireylerin psikolojik bir ihtiyacına karşılık verilmektedir (Bauman ve May, 2019, s. 76).

Modern paradigmanın teknolojiye verdiği mutlak güven, riskleri tamamen önleyeceği iddiasını taşımaktadır oysa her yeni tehdit, teknolojinin tespit potansiyeline bağlı olduğu için tam bir güvenlik mümkün gözükmemektedir (Bauman, 2011, s. 242). Bu nedenle bilim ve teknoloji, kendi meşruiyetini sürekli yeniden üreten bir döngü içinde eleştirel tartışmayı zayıflatmaktadır. Teknolojinin rasyonel ütopya vaadi, insan hırsıyla birleşince distopyaya dönüşmüştür. İdeal koşulları vaat eden teknoloji, insan müdahalesiyle bozulduğunda hayatı yaşanmaz hâle getirmektedir (Bauman, 2011, s. 227, 2018c, s. 17). Bauman’a göre gerçek güvenlik ve toplumsal refah, teknolojik kontrol kadar, etik ve insani bağların güçlendirilmesiyle mümkündür.

Sonuç olarak Bauman, teknolojinin hem vazgeçilmez bir hayat zorunluluğu hem de insanlığı kontrol, eşitsizlik ve etik çöküşle yüzleştiren bir güç olduğunu vurgulamaktadır. Teknolojinin sunduğu avantaj, kolaylık ve kazanımların yanı sıra, mevcut postmodern değerler ve etik anlayışla birleştiğinde insanlık için onarılmaz yaralar açabileceğine dikkat çekmektedir (Bauman, 2010, s. 156; Bauman ve Raud, 2018, ss. 192-193).¹³

¹³. Teknolojinin bu denli hayatı belirleyici hâle gelmesi “teknolojik determinizm” (McLuhan, 2019, ss. 16-18) veya hayatın öznesi olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkan “totaliterlik etkisi bir tür tanrılaşma (teknopoli)” (Postman, 2006, s. 63) şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda Bauman’ın teknolojiyle ilgili evrim teorisini anımsatan bir yorum yaptığı da görülmektedir. Ona göre modernite gibi postmodernite ve küreselleşmenin etkili olmasında başta gelen etmenlerden olan teknoloji en yalın söyleyişle insan hayatını doğrudan şekillendirmektedir. Bauman, buradaki şekillendirmenin soyut düzlemde başlayan bir anlayış neticesinde hayatın değişimi olabileceği gibi evrimsel bir süreci takip eden fiziksel değişimlere de neden olabileceğini söylemektedir. Ona göre teknolojinin insan zihninde bıraktığına benzer bir izi bedeninde de bırakması muhtemeldir. İnternet teknolojilerine yönelik yapılan sert eleştirilerde konunun karikatürize edilerek kullanılmayan parmakların köreleceği, boynun öne eğik kalacağı ve insanın kamburlaşacağı gibi yorumlar yapıldığı vakidir. Bauman meseleyi bu kadar pejoratif ele almamıştır lakin ona göre insanlık teknolojinin zihinsel etkisinin kısa vadede görmüştür ve uzun vadede fiziksel değişimlerin görecektir. (Bauman ve Raud, 2018, s. 140) Diğer yandan Bauman postmodern insanın ihtiyaç duyduğu güvenlik ihtiyacı kısmen ama sevgi ve ilgi açlığını tamamen teknoloji ile gidermeye çalıştığını söylemektedir. (Bauman, 2018c, ss. 150-151) Postmodern birey sıcak, güvenilir, sahici ilişkilerle özlem duymaktadır fakat uğruna mücadele edilmesi gereken bireylerin yaşadığı zor ve riskli gerçek hayatın yerine risksiz ve kolay olan teknolojik cihazlar üzerinde işleyen sanal dünyayı tercih etmektedir. Bu açıdan söz konusu ilgi ve sevgi açlığı teknoloji vasıtasıyla harekete geçirilerek insan narsist bir tüketici konumuna sokulmaktadır. (Bauman, 2014b, ss. 44-45) Teknoloji konusunu fütürist bir bağlamda ele alan Bauman İnsanı yaşamda en çok zorlayan ya da korkutan şeylerden biri ölüm düşüncesidir ve teknoloji bu korkunun üstesinden gelmeye yönelik kullanılmaktadır. İnsan, bedenine yerleştirilen bir çiple kötü kaderinin önüne geçebilmeyi ummaktadır. Öyle ki teknoloji vasıtasıyla işe yaramayan özelliklerini “upgrade” ederek “üst-insan” konumuna geçebilecektir. Bauman, bu konuda yapılabilişliğiyle ilgili uzman olmadığı için bir kehanette bulunamayacağını fakat insanı yarı insan yarı robot olarak yenide imal etmeye yönelik projelerin son sürat devam ettiğini belirtmektedir. Burada amaçlanan şey, insanın ölümsüzlüğü yakalaması ve sonsuz yaşama sahip olmasıdır (Bauman ve Raud, 2018, ss. 29-30).

2.2. Zygmunt Bauman ve İletişim

Zygmunt Bauman, iletişimi birey, toplum, siyaset, ekonomi ve kültür arasındaki etkileşimli sürecin merkezi dinamiği olarak tanımlamaktadır (Altıntop, 2021, ss. 99-100). Bu çerçevede iletişim, birey–toplum–kamu, geleneksel–yeni ve siyaset–sermaye diyalektiğinde modernite ve postmodernizmin etkilerini iç içe geçirdiği bütün alanlarda ele alarak değerlendirmiştir. İletişim ile ilgili en kapsamlı değerlendirmelerini Akışkan Gözetim’de sunan Bauman, burada iletişimin dönüşümünün temel belirleyicisi olarak teknolojiyi konumlandırmış ve teknolojinin meydana getirdiği somut günlük örnekler üzerinden sorunları analiz etmiştir (Bauman ve May, 2019, s. 10).

Bauman’a göre, teknolojinin hızla geliştiği bir çağda iletişimsiz bir dünyanın ortaya çıkmasında asıl dinamik postmodern hayat biçimidir. Bu durum, insanın özünde yer alan sınıfsal kabul mekanizmalarına dayanmaktadır. Gelişmiş iletişim sistemleri küreselleşerek zengin ve yoksul arasındaki uçurumu kapatmak yerine derinleştirmiştir (Bauman, 2012a, s. 16, 2012b, s. 104). Kuşaklar arası iletişim sorunundaki artışın hem hız hem de boyut olarak yükselmesi, teknolojinin bireyler arasındaki anlam kurma süreçlerini zorlaştırdığını göstermektedir (Bauman, 2012a, s. 17).

Bauman’a göre, II. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkmış olan “Matematiksel İletişim Modeli” modernite paradigmasının (pozitivist anlayışın) tipik bir ürünüdür. Dönemin ABD hükümetinin desteğiyle yaygınlaşan bu model, mühendislik odaklı¹⁴ ve doğrusal bir kanal-mesaj-kitle iletişimi anlayışıdır. Bu modele dair, “mutlu teknoloji severler”, “endişeli teknoloji severler”, “umutlu teknoloji fobikler” ve “umutsuz teknoloji fobikler” şeklinde dört tutum sınıflandırması yaparak, teknolojinin insanlığa iyilik mi kötülük mü getirdiğinin tespitinin esas olduğunu vurgulamıştır (Bauman, 2003a, s. 290). Bauman, mevcut iletişimi tanımlarken Claude E. Shannon’ın (1916-2001) matematiksel iletişim anlayışını merkeze yerleştirmektedir. Bauman’a göre, Shannon-Weaver modelinin, içeriğin özünü soyutlayarak biçime indirgemesi, iletinin öznel kimliklerden bağımsızlaştırılması ve hacim üzerinden niceliksel ölçümlere odaklanması gibi iki temel soruna yol açmaktadır (Bauman, 2016a, s. 148). Birincisi, mesaj öznesini ortadan kaldırarak kanalın etkisiyle nesneleşmesine neden olmakta ve bu durum iktidarın bilgiyi denetleme ve kontrol etme amacına hizmet etmektedir. İkinci ise mesajın, içeriğinden çok hacmine değer verilmesi, alıcının algı ve anlam sürecinin hiçe sayılmasına neden olmaktadır. Bauman bu eleştiride “tek bağlam etkisi”ni örneklerle açıklamaktadır: Örneğin bilgi yarışmalarında ne kadar çok soru sorulup cevaplanırsa, iletişim modelinin başarısı o kadar yüksektir; ancak bu ikili süreç bilgi ve bilgi sahibinin niteliğini ölçmemektedir (Bauman, 2003a, ss. 290-292). Dolayısıyla, matematiksel iletişim modeli, mesaj yerine kanalı öne çıkardığı için

Henüz bu teknoloji sağlanmış değil fakat algoritma ve yapay zekâ üzerine yapılan tasarımlar bu konunun oldukça ciddiye alındığını göstermektedir. Algoritmaları kullanarak insan beynini ‘taklit ederek öğrenme’ yöntemi kapsamında geliştirilen yapay zekâ uygulamalarının test aşamasında olduğu bilinmektedir. (Løkke, 2018, ss. 120-121) Dolayısıyla yarı insan yarı robot teknolojileri, yapay zekâ, bulut teknolojisi ve ikinci yaşam (second life) veya “cyborg” gibi gelişmeler bu süreçlerin bilim kurgu filmlerinin fantezi konusu olmaktan çıkardığını göstermektedir. (Dağıtmaç ve Ekmen, 2019, s. 62; Dreyfus, 2016) Bauman konunun daha çok ölüm korkusu veya ölümsüzlük isteği denilebilecek yönüyle ilgilenmektedir. “Ölümlülük Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri” adlı eseri bu konuya odaklanmaktadır. (Bauman, 2024)

14. Buradaki mühendislik, modeli üretenlerin matematikçi ve mühendis olmasının yanında, kitleleri dizayn etmeyi amaçlayan “toplum mühendisliği” de içermektedir.

kanal kontrol edenlerin, yani iktidar sahiplerinin propagandasına araçlık etmekte ve iletişimi tek yönlü, manipülatif bir mekanizmaya dönüştürmektedir. Bauman'ın bu konudaki görüşleri, Claude Shannon (1916-2001) ve Warren Weaver'ın (1894-1878) kitle iletişim kuramı olarak 1949 yılında ortaya attığı “Matematiksel İletişim Modeli” ile örtüşmektedir. İletişim süreçleri kaynak (verici), araç (kanal) ve hedef (alıcı) unsurlarından oluşmaktadır. Matematiksel İletişim Modeli'ne göre kitle iletişimindeki etki tümüyle araç merkezlidir (Yaylagül, 2006, s. 47). Bir başka ifadeyle kitle iletişiminde anlam ve etki araca (kanal) indirgenerek kaynak (verici) ve hedef (alıcı) unsurları edilgen hâle getirilerek pasifize edilmiştir.

Bauman, iletişim kuramlarında Marshall McLuhan'dan da sıkça alıntı yapmaktadır. McLuhan'ın “mesaj aracın kendisidir” ilkesini, tüketim kültürünün yayılımı ve kitle iletişim mantığının eleştirisi bağlamında kullanmaktadır (Bauman, 2014a, s. 342). Bu düşünce, aracın kendisinin iletinin içeriğinden daha belirleyici olduğunu savunurken, Bauman'a göre postmodern dönemde birey bu aracın zorunluluğu yerine özgür tercih olarak sunulan mesajlara maruz kaldığını yanılsamasına kapılmaktadır (Bauman, 2015b, s. 106). Bauman'a göre iletişim analizlerinde Panoptikon kavramı, kontrollü gözetimin mekânsal modelinden dijital gözetim ağlarına geçişi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Modernitenin ıslah ve cezalandırma aracı olarak görülen Panoptikon, postmodern dönemde “kendin-yap panoptikonu”na evrilmiştir. Gözetimcinin yerini teknoloji (cihaz ve uygulamalar) almış ve “gözetimcisi olmayan gözetim” biçiminde işler hâle gelmiştir (Bauman, 2016a, s. 84). Teknolojinin toplumsal hayat üzerinde bu denli belirleyici olduğuna yönelik görüşleri McLuhan ve Harold A. Innis'in “Teknolojik Determinizm” kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir (Yaylagül, 2006, s. 69). Teknolojik Determinizm, toplumsal ve kültürel değişimin başlıca itici gücünün teknoloji olduğunu savunan bir teorik yaklaşımdır. Bu görüşe göre, teknolojik gelişmeler toplumun yapısını, değerlerini, kurumlarını ve hatta bireylerin düşünme biçimlerini kaçınılmaz bir şekilde dönüştürmektedir (McLuhan, 2019, s. 16).

Bu süreçte teknoloji, kamusal-özel alan ayrımını ortadan kaldırarak tüm hayatı kamusalıştırmaktadır. Bireyler gönüllü olarak kişisel verilerini “kamuya açık data” hâline getirmekte ve devletin ya da özel aktörlerin gözetimini meşrulaştırmaktadır (Bauman, 2016a, s. 28). Dolayısıyla, postmodern iletişim hem bireylerin hem de kamusal alanın dönüşümünü, eşzamanlı olarak gözetim ve şeffaflık pratikleri üzerinden yanılsamalı olarak yeniden şekillendirmektedir. Bauman'ın iletişim analizleri, teknolojinin şekillendirdiği modern ve postmodern toplumlarda iletişimin niceliksel mühendislikten öte, güç ilişkilerini ve ideolojik işlevleri açığa çıkaran politik bir alan olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Bauman, iletişimi bir araç olarak değil, toplumsal yapıyı dönüştüren ve yeniden üreten stratejik bir süreç olarak ele aldığını beyan etmektedir. Bauman'ın kamusal alan değerlendirmeleri Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı'yla çerçevelenen kamusal alan anlayışıyla örtüşmektedir. Habermas'ın ideal kamusal alan anlayışı, bireylerin özgür ve eşit katılımı ile devletle ilgili konuları tartıştığı, rasyonel iletişime dayalı ve kamuoyu oluşturan demokratik bir alanı ifade etmektedir (Habermas, 2001, s. 360). Yeni iletişim biçimleri kamusal-özel alan sınırlarını belirsizleştirmiştir. Bu da sivil toplum ve siyasi yapının ortak-ilevsel olduğu ideal kamusal alanı ve dolayısıyla demokratik sistemi ortadan kaldırmaktadır (Habermas, 2023, s. 35).

Zygmunt Bauman'a göre postmodern dönemin panoptik anlayışı, modern dönemdeki tek merkezli, itaat kültürüne dayalı gözetim modelinden iki temel açıdan ayrılmaktadır. Birinci farklılık, gözetleme işinin nesnelere (akıllı cihaz, uygulama, sosyal ağlar ve veri tabanlarına) devredilmiş olmasıdır. Orijinal Panoptikon'da tek bir otorite 360° görüş açılı merkezi bir kuleden mahkûmları izlerken (Bentham, 2016, ss. 77-78), sinoptikonda artık gözetme işi teknolojik araçlar aracılığıyla gerçekleşir ve kullanıcı, kendi gözetleme cihazını gönüllü olarak üzerinde taşımaktadır (Bauman, 2016a, ss. 71-73).

İkinci temel farklılık ise gözetlenenin konumudur: Postmodern sinoptikonda birey, gözetim sürecinin aktif bir öznesi hâline gelmiştir. Modern Panoptikon'da kişi, izleniyor olduğu düşüncesiyle kural dışı davranıştan çekinirken (Bauman, 2015b, s. 20), postmodern Panoptikon olan sinoptikonda gözetlenen, izlenirliğini artırmak amacıyla aykırı ve dikkat çekici davranışlar sergilemeye teşvik edilmektedir (Bauman, 2014a, s. 145). Bu dönüşüm, modern dönemde yalnız kalmama korkusuyla sindirilen bireyin, postmodern dönemde yalnız kalma korkusuyla gözetlenmeyi tercih etmesi şeklinde tezahür etmektedir. Kişi, yalnız kalma kaygısını azaltmak için kendini ifşa ederken, gözetlenme isteği memnuniyet kaynağına dönüşmektedir (Bauman, 2016a, s. 36). Modern Panoptikon'da hareketsizlik, kontrol ve denetim için zorunlu bir durumken; sinoptikon, bireyi sürekli hareket halinde ve görünür kılmaktadır. Fiziksel mekânda kısıtlı hareket eden birey, sanal ortamda mekânsızlık ve zamansızlıkla küresel erişime kavuşmaktadır. Bu durum, bireyin fiziksel konumunu sabitlerken, dijital formunu tüm dünyayı dolaşıma sokmaktadır. İnternet teknolojileri, bu “kendin-yap panoptikonu” sayesinde mimari gözetim yapılarına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır (Bauman, 2018a, s. 184).

Sinoptikonda gözetleyen artık azınlık değil, çoğunluktur; herkes birbirini izlerken, herkes aynı zamanda izlenendir. Bu yeni modelde “gözetlenmeni kendin yap” anlayışı egemendir. Birey kendi rızasıyla kontrol ve denetimi üstlenirken, iktidar hâlâ arka planda asıl gözetleyici rolündedir. Birey burada eylemi eyleyendir ve eylemi kendine yönelik eylediği için aynı anda eylemden etkilenendir (Bauman, 2015b, s. 110). Böylece postmodern birey, özel yaşamını ve mahremiyetini kamusal alana açmak yoluyla iktidarın amaçlarını dolaylı olarak meşrulaştırmaktadır. Sinoptikon, aynı zamanda arzu ve tüketim kültürünü besleyen bir yapıya sahiptir. İnternet fenomenleri, yeni dönemin kanaat önderleri olarak sunulmaktadır. Onların yönlendirmelerine uyan birey, özgür seçim yanılgısının esiri olarak “gönüllü kölelik” durumuna düşmektedir (Bauman, 2016a, s. 88). Sermaye, bu süreçte iktidarın ortağı olmakta ve neoliberal devlet politikaları, sermayenin gözetim araçlarına erişimini kolaylaştırmaktadır.

Panoptikon'un modern dönemde biyo-politik cezalandırma uygulamalarına odaklanan işleyişi, sinoptikonda haz ve gösteri odaklı bir biyo-politikaya evrilmiştir. Mahremiyet ihlali ve etik kodların askıya alınması günlük bir norm halini alırken, her şeyin kendiliğinden gibi kabul edilmesi bu kültürün meşruiyet krizini görünmez kılmaktadır (Bauman, 2014c, s. 205). Buna rağmen, postmodern birey muhalif düşünceleri “gericilik” olarak etiketleyerek eleştirel tartışmayı bastırmaktadır (Bauman, 2013, s. 118).

Her iki modelde de sınıfsal hiyerarşi kurulması temel işlevlerden biridir.

Modern Panoptikon’da sınıflandırma, istenen eylemi zorunlu kılar; sinoptikonda algoritmalarla oluşturulan sınıflandırmalar, bireyin davranışsal koşullanmasını kaçınılmaz hâle getirmektedir (Bauman, 2016a, ss. 67-68). Postmodern panoptik sistemde iktidar, “ban optikon” adı verilen yöntemle öne çıkmayıp arkada kalmayı tercih ederek uyum sağlamayanları terör, kaçakçılık veya göçmenlik gibi tehdit söylemleriyle dışlayarak sistemi korumaktadır (Bauman, 2016a, s. 141).¹⁵ Dolayısıyla sinoptikon; izleyen ve izlenen arasındaki sınırları silkeleyerek, gözetimi bireyin kendi rızası ve arzusu ekseninde işler hâle getirmiştir. Birey, ifşa ettiği verilerle hem kendi gözetleyicisi hem de izlenen olarak sistem içinde yer alırken, iktidar arka planda varlığını sürdürerek kontrol araçlarını yeniden üretmeye devam etmektedir.

Zygmunt Bauman’a göre postmodern dönemde panoptik anlayış, modern dönemin tek merkezli ve zorlamaya dayalı gözetim modelinden, sinoptik adı verilen ve bireyin kendi gözetlenme aracını gönüllü olarak üstlendiği iki aşamalı bir dönüşüm geçirmiştir. İlk aşama, gözetleme işinin mimari yapılardan akıllı cihazlara, sosyal ağlara ve veri tabanlarına devredilmesidir. Bentham’ın tasarımı olan merkezî kuleden tek otoritenin yürüttüğü gözetleme işlevini, günümüzde yüz milyonlarca bireyin cebindeki akıllı telefon, internet tabanlı cihaz ve çevrimiçi platformlardaki hesapları üstlenmiştir (Bauman, 2016a, s. 72). İkinci aşamada ise, gözetlenen, modern Panoptikon’un pasif nesnesi olmaktan çıkarak, sinoptikonda gözetim sürecinin aktif ve istekli bir öznesi hâline gelmiştir. Modern dönemde izlenme korkusu kural dışı davranışlara engel olurken (Bauman, 2015b, s. 20), sinoptikonda birey, gözetlenirliğini artırmak amacıyla dikkat çekici ve aykırı hareketlerle sosyal medyada daha görünür olmayı tercih etmektedir (Bauman, 2014a, s. 145). Böylece yalnız kalmama kaygısı, gözetlendiği duygusunu besleyerek, bireyin kendini ifşa etmesini sağlayan bir araç hâline gelmektedir (Bauman, 2016a, s. 36).

Modern Panoptikon’da hareketsizlik, korku ve cezalandırma üzerine kurulu iken, sinoptikon gözetimi hareket ve paylaşım üzerine inşa etmektedir. Fiziksel mekânda kısıtlı dolaşan birey, sanal ortamda mekânsızlık ve zamansızlıkla küresel erişim olanağı bulması, mimari gözetim yapılarının yerini yazılımsal ve algoritmik kontrol mekanizmaları almasını doğurmuştur (Bauman, 2018a, s. 184). Bu “kendin-yap panoptikonu”, mimari ortamlardaki metal ızgaralar yerine ekranlar ve bildirimler aracılığıyla bireyin rızasıyla işlemesini sağlamaktadır. Bauman, sinoptik anlayışın temel olarak ödülle cezalandırma ayrımını da ortadan kaldırdığını söylemektedir. Ona göre gözetimin başlaması, artık kamu düzenini sağlamak için cezalandırma değil, tüketim kültürünü besleyen haz odaklı bir deneyimle özdeşleşmiştir (Bauman, 2016a, s. 150). Ayartma, bireyin öznel arzularını hedefleyen bir pazarlama stratejisi olup “özgür seçim” yanılsamasıyla manipülasyona dayanmaktadır. Bu aşama, tüketim kültürünün gönüllü köleliğine atılan adımdır. Sinoptik sistemde, birey arzularıyla ayartılmaya dünden razıdır.

Ekonomik açıdan bakıldığında, sinoptik gözetim politikaları ve teknolojileri bireyleri sınıflandırma imkânı sunmaktadır. İHA’lar, MOBESE kameraları ve benzeri araçlar güvenlik gerekçesiyle meşrulaştırılsa da gerçek işlevleri tüketim kültürünün tetikleyicisi olmaktır (Bauman, 2016a, s. 74). İnternette gezinirken

15. Bauman’ın bu değerlendirmeleri Foucault’un modern devletin biyopolitika çözümlemeleriyle birebir örtüşmektedir.

açılan kişiselleştirilmiş reklamlar (“sevebileceğiniz ürünler”, “bunu alan bunu da aldı” vb.) bireyin kendini pazarlamasını sağlamaktadır. Algoritmalar, gözetim tekniğini, tüketim mantığını işleterek veri toplayarak kullanıcıyı -özgürlük adı altında- sürekli bir “seçme-deneyimleme” döngüsüne hapsetmektedir (Bauman, 2016a, s. 51).

Güvenlik kavramı da bu süreçte bir tüketime dönüştürülmüştür: Mekânsal ve dijital ayrıcalıklar ortaya çıkan gettolar, “güvenli” ve “güvensiz” alanlar üretmektedir. Sosyal farklılıklar, güvenli alanlar adı altındaki ticari malzeme üzerinden pekiştirilmektedir. Devletler, “toplumun emniyeti” gerekçesiyle bu alana yatırım yaparken asıl amaçları vatandaşları kontrol etmek, yönlendirmek ve yönetmektir (Bauman, 2013, s. 83).

Bütün bu gelişmelerin en önemli unsuru olan internet ve yeni medya, geleneksel medyadan çok daha etkin bir iletişim ortamı sunmaktadır. Toplumsal hayat, artık salt statü göstergesi olarak tüketime dayalı kurulmaktadır (Bauman, 2012b, s. 109). Taltif etmek ve cezbetmek, geleneksel ve dijital mecraların görevidir. En çok tüketen “ideal” birey konumuna yükselirken modern dönemin “insan ölçütlü” perspektifi, postmodern dönemin “tüketim ölçütlü” paradigmasına dönüşmüştür. Çevrimdışı (gerçek) hayat, yaşlı kuşaklarda hâlen varlığını korurken, gençler için çevrimiçi hayat hâkimdir (Bauman, 2016a, s. 140). Genç birey, interneti kurtuluş alanı olarak görürken, teşhircilik eğilimi her yaş grubunda yaygındır (Bauman, 2016a, s. 33).¹⁶

Bauman’ın eserlerinde iletişim ile ilgili en yoğun değerlendirmeler internet ve bilişim teknolojileri bağlamında yaptığı analizlerdir. Analiz çokluğu, birden fazla kuramsal çerçeve ile örtüşmektedir ve bunları “sibernetik¹⁷ iletişim kuramları” adı altında toplamak mümkündür. Sibernetik iletişim kuramları, iletişimi bir geri bildirim (feedback), döngü, kontrol sistemi ve bilgi akışı olarak gören sistem temelli (matematiksel-ölçümlenebilir temelli) yaklaşımlardır (Sezgin ve Talaz, 2016, s. 565). Bu anlayış, iletişim süreçlerini insandan soyutlayarak salt teknik odaklı olarak; kaynak, kanal, alıcı ve gürültü bileşenleriyle tanımlayan doğrusal (linear) bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Güler İplikçi, 2015, s. 18).

Bauman’ın bu konudaki analizlerinin temelinde, modernite paradigmasının mantığına uygun olarak “otoritenin gözetleyici pozisyonunda olduğu” Panoptikon yatmaktadır. Panoptikon, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan ve yaygınlaşan (televizyon, radyo vb.) kitle iletişim araçlarıyla birlikte “çok sayıda

16. “Zygmunt Bauman’ın vefatından (Ocak 2017) kısa süre önce kurulan (Eylül 2016) fakat etkisini 2018’den itibaren göstermeye başlayan TikTok uygulamasındaki paylaşımlar söz konusu iddianın kanıtı niteliğindedir. Tik Tok’u diğer sosyal medya uygulamalarından farklı kılan temel özelliği, genel profili alt gelir gruplarına dâhil olan kullanıcılarının oldukları hâllerleriyle kendilerini teşhir etmeleridir. Bugüne kadar gözlemlenen şey, insanların internette gerçek kimliklerinden farklı bir kimlik oluşturdıkları yönündedir fakat TikTok’ta paylaşım yapan kullanıcılar maddi yoksulluklarını, bilgi ve entelektüel yoksunluklarını, ahlaki ve kültürel yozluklarını teşhir etmekten imtina etmemektedir. Bu durum doğal olarak içeriğin niteliğini daha da düşürmekte, sıradanlığın, özentisizliğin, seviyesizliğin hatta bayağılığın popülaritesine dönüşmektedir. Söz konusu durumun bir başka önemli sonucu da maddi-manevi eksiklikleri kabullenişe katkı sunmasıdır. Alt gelir grubundaki birey diğer sosyal medya hesaplarındaki süslü, pırıltılı, her türlü imkâna sahip hayatların teşhirine karşı kendi sıradan hayatını teşhir ederek o hayata hiçbir zaman ulaşamayacağını kanıksamış olmaktadır. Sistem ona da olduğu hâliyle görünür, bilinir ve meşhur olma olanağını sunarak haz tatmini ya da arzu açlığı yaşamasını sağlamıştır.” (Altıntop, 2021, s. 114).

17. Sibernetik, “İnsani müdahaleye gerek duymadan, dış dünyanın gereksinimlerine göre kendinin yenileyip kendisine verilen görevleri yerine getirip amacına göre hareket etmesini sağlayan yapay veya biyolojik sistemlerin kontrol ve haberleşmesi üzerinde yoğunlaşan bilim dalı; güdümbilim, kibernetik.” şeklinde tanımlanmaktadır (Nişanyan, 2022).

kişinin az sayıda kişiyi izlemesi” şeklinde tanımlanan sinoptikona dönüşmüştür. Postmodern dönemle birlikte bu işleyiş de “çok sayıda kişinin çok sayıda kişiyi izlediği”, ya da bir başka ifadeyle “herkesin herkesi gözetlediği” omniptikon olarak adlandırılan yapıya dönüşmüş ve gözetim toplumu ortaya çıkmıştır (Bitirim Okmeydan, 2017). Omniptokonun diğerlerinden ayıran en önemli özellik, gözetlenme isteğinin gönüllü olarak yapılmasıdır (Yavuz, 2024, s. 2537). Bir başka ifadeyle röntgencilik yanında teşhirciliğin de rızaya dayalı olmasıdır. On sekizinci yüzyılda bir cezalandırma yöntemiyle (Panoptikon ile) başlayan süreç yirmi birinci yüzyılda bir “şova” (omniptikona) evrilmiştir. Sibernetik iletişim kuramlarının temelini Shannon-Weaver’ın Matematiksel İletişim Kuramı oluşturmakla birlikte sonraki süreçte ortaya çıkan başlıcaları Wiener’ın Sibernetik Modeli, Watzlawick ve takipçilerinin Palo Alto Ekolü, Luhmann’ın Sistem Kuramı şeklinde özetlenebilir.

Tablo 1: Başlıca Sibernetik İletişim Kuramları¹⁸

Kuram	Açıklama
Shannon-Weaver Matematiksel İletişim Modeli: İletişimi teknik bir bilgi/mesaj iletim süreci olarak gören doğrusal model: Kaynak → kodlayıcı → kanal → kod çözücü → alıcı; gürültü ve entropi (düzensizlik) merkezlidir.	Model, iletişimi teknik bir bilgi teorisi bağlamında tanımlamaktadır. bilgi miktarı, kanal kapasitesi ve gürültü kavramları üzerinden iletişim verimliliğini ölçülebilirliğini savunmaktadır (Shannon, 1948).
Wiener / Sibernetik: Geri besleme, kontrol ve düzen (homeostaz) odaklı yaklaşımdır. Canlı ve makineler arasındaki ortak düzenleyici mekanizmaları vurgulamaktadır.	Wiener, sibernetiği denetim ve iletişim süreçleri olarak konumlandırmaktadır. Geri bildirim döngüleri sistemlerin kararlı/öngörülebilir davranışını sağlamaktadır (Wiener, 2019).
Watzlawick / Palo Alto Ekolü-İnsan İletişimi Sibernetiği: İletişimi doğrusal olmayan, döngüsel ve bağlamsal bir etkileşim süreci olarak ele almaktadır. Meta-iletişim ve etkileşim örüntüleri ön plandadır.	Bu yaklaşım, bireyler arası iletişimin döngüsel doğasını ve etkileşim kalıplarının (paradokslar, patolojiler) işlevini inceleyerek iletişim sorunlarını etkileşimsel bakışla açıklamaktadır (Watzlawick, Beavin ve Jackson, 1967).
Luhmann Sosyal Sistemler Kuramı: Toplumu iletişim sistemlerinin otonom (otopoietik) ağları olarak görmektedir. İletişim süreci toplumsal sistemi kurmakta ve sürdürmektedir.	Luhmann’a göre toplum, kendi kendini yeniden üreten iletişim süreçlerinden oluşmaktadır. İletişim bizzatıhi anlam seçimi yaparak sosyal sistemin sınırlarını ve işleyişini belirlemektedir (Luhmann, 1996).

Bauman, iletişimi öznel kimliklerin başkaları üzerinden inşası ve dış dünyayı şekillendirme süreci olarak tanımlamaktadır (Bauman ve May, 2019, s. 42). Modern dönemde iletişim, asimilasyon ve güçsüz kılınmadan entegrasyon odağındaiken (Bauman, 2003b, ss. 39-61, 2012b, s. 18, 2013, s. 86), postmodern birey “yabancı” olarak etiketlediklerinden iletişimi kesme eğilimi göstermekte ve bu da yeni bir amorf toplumsallık üretmektedir (Bauman, 2018c, s. 100).¹⁹ Özetle, modern toplumda sağlık, bedenin işleviyle ölçülürken, postmodern toplumda görünüş ve beğeni üzerinden tanımlanmaktadır. Sağlık tüketimi, medya aracılığıyla manipüle edilmekte ve özellikle kadınlar gençlik, güzellik ve sağlık standartlarına uymaya zorlanmaktadır (Bauman, 2012a, s. 66). Bu zorunluluk, ait olamayanları sistemin dışına iterek, birçok alanda olduğu gibi sağlık alanını da tüketim kültürünün bir parçası olarak ideal bir imaja dönüştürmektedir. Bütün bu süreçlerin zemini iletişim süreçleri ve medya faaliyetleri aracılığıyla yapılmaktadır. Bauman’ın

18. Luhmann’ın kuramı liberalizmde piyasayı düzenleyen “Görünmez El” metaforu gibi düşünülebilir. İletişim kendiliğinden anlamı üretmekte süreçleri tamamlayarak toplumu ortaya çıkarmaktadır.

19. Amorf toplum, bireylerin ortak norm ve değerlerden koptuğu, toplumsal bütünlüğün çözülmeye yüz tuttuğu anomik ve şekilsiz (kuralsız/normsuz) toplum yapısını ifade etmektedir (Durkheim, 2006, s. 421).

bu değerlendirmeleri iletişimi kültürel açıdan ele alan yaklaşımlarla doğrudan ilişkilidir. Klasik anlamda Frankfurt Okulu²⁰ temsilcilerinden Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'nun Kültür Endüstrisi kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir. Horkheimer ve Adorno'ya göre modern toplumsal hayatta kültür bir endüstri hâline gelmiştir ve (sanat da dâhil) her şey endüstriyel olarak üretilmektedir. Bu suni üretim insani olan her şeyi metalaştırarak bir "piyasa malı" hâline getirmekte ve kapitalist sistemin sürekliliğini sağlamaktadır. Aklın araçsallaştırılarak kültürün haz, eğlence ve tüketime dönüştürüldüğü bu süreçte kullanılan en etkili yöntem ise kitle iletişim araçları ve/veya medyadır (Horkheimer ve Adorno, 2014, ss. 162-202). Daha da ileriye giderek bağımlılığa dönüşen bu yapı Ball-Rokeach-Defleur'un Bağımlılık Modeli ile örtüşmektedir. Bağımlılık Modeli'ne²¹ göre medyanın bireyler üzerindeki etkisinin, o bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada medyaya ne kadar bağımlı olduklarına bağlı olduğunu savunmaktadır. Bir başka ifadeyle, kişiler medya aracılığıyla dünyayı anlamlandırarak hayatlarını düzenledikçe medyanın etkisi artmakta ve dolayısıyla medyaya bağımlı hâle gelmektedir (Ball-Rokeach ve DeFleur, 1976).

Bauman'ın kültürel değerlendirmeleri internet ve bilişim teknolojileri bağlamında Henry Jenkins'in "Katılımcı Kültür" kuramıyla örtüşmektedir. Katılımcı Kültür, izleyicilerin pasif tüketiciler olmaktan çıkarak içerik üretip yeniden biçimlendirdikleri, kolektif anlam ve değer üreterek paylaşım, işbirliği ve kolektif zekâ pratiklerinin ön planda olduğu medya ortamıdır (Jenkins, 2006). Bu kültürel yapı izleyicilerin üretime/sürece katılımını desteklemesi açısından olumlu değerlendirilebilir fakat katılımın eşitsiz dağılması, kullanıcı emeklerinin platformlar tarafından ticarileştirilmesi ve ücretsiz ve/veya prekaryalaşmış²² emek sorunlarını görünmez kılması gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır (Boyd, 2014; Terranova, 2000). Ayrıca geniş katılımı birlikte yanlış bilgi, toksisite ve kullanıcı verilerinin toplanıp algoritmik olarak kullanılması gibi gözetim ve piyasa bağımlılığına ilişkin riskler de artmaktadır (Fuchs, 2014; Jenkins, 2006).

Zygmunt Bauman, iletişimin temelinin, kaynak ve hedefin değer dünyasındaki yakınlıklar olduğunu vurgulamaktadır. Bu yakınlıklar arasındaki uçurumlar ise yanlış anlaşılmalara zincirine yol açarak kişilerin kendilerini kötü hissetmelerine neden olmaktadır (Bauman ve May, 2019, s. 48). Postmodern anlayışta sembollerin muğlaklığı, özellikle çevrimiçi ve sosyal medya ortamlarında daha da artarak iletişimi okuma sürecini karmaşıklaştırmakta ve yanlış anlaşılma olasılığını

20. Eleştirel Ekol olarak da bilinen Frankfurt Okulu, 1920'lerde Almanya'da ortaya çıkan ve sert modernite eleştirileriyle sanatsal üretim, felsefi düşünce ve entelektüel hayatı derinden sarsan bir oluşumdur. Okul'un eleştirilerinin temelinde, modernitenin başlangıçtaki insanlığı kurtarma vaadinin yirminci yüzyılda felakete dönüştüğü bulunmaktadır. Frankfurt Okulu'nun en önemli özelliklerinden birisi, Marksist geleneğin içinden gelmiş olsa da onu da sert şekilde eleştirebilmiştir (Slater, 1998). Ayrıca belirtmek gerekirse, Bauman'ın iletişim süreçleri ve medya faaliyetleri bağlamındaki görüşleri iletişim ekonomi-politik kuram ve yaklaşımlarla kapitalist sistem eleştirisi açısından yakınlık göstermektedir (Güngör, 2016, s. 139; Herman ve Chomsky, 2012).

21. Bağımlılık Modeli, Bağımlılık Kuramı ile karıştırılmamalıdır fakat argümanları ve çıktıları açısından değerlendirildiğinde ortak yönünün çok fazla olduğu görülmektedir. 1960'larla birlikte gündemde önemli yer tutan Bağımlılık Kuramı, az gelişmiş ülkelerin (çevre) ekonomik ve siyasi yapılarının, gelişmiş ülkeler (merkez) tarafından sömürüldüğünü ve bu ilişkinin kalıcı eşitsizlik ürettiğini savunan eleştirel bir sosyal teoridir (Emrealp, 1984, s. VIII). Bağımlılık Kuramı genel bir çerçeve çizerken, Bağımlılık Modeli kitle iletişim süreçleri, kitle iletişim araçları ve medya faaliyetleri bağlamında ele almaktadır.

22. Marksist literatürde proleterya olarak tanımlanan işçi sınıfının teknolojik gelişmeler sonucunda dönüşmüş halidir. Daha açık ifadeyle; part-time, dönemsel, sözleşmeli gibi sabit olmayan işlerde proje bazlı veya parça başı ücret alarak istikrarsız gelir eden ve emeklilik, sağlık sigortası, işsizlik sigortası vb. sosyal haklardan yoksun olarak güvencesiz koşullarda çalışan işçi sınıfıdır. Esnek çalışma saatleri olan, ofis zorunluluğu olmayan hibrit çalışma şekline sahiptir ve bu kırılğan yaşam prekarite şeklinde tanımlanmaktadır (Standing, 2011).

büyütmektedir (Bauman ve May, 2019, s. 215). Ekran üzerinden kurulan iletişim, yüz yüze temasın yerini almasına rağmen insanları birbirinden uzaklaştırma eğilimindedir; oysa iletişimin asli amacı ötekini anlamak ve yakınlaştırmaktır.

Bauman’a göre, iletişim ilişkisi başlangıçta ekonomik ve değer temelli yakınlıklarla şekillenmektedir. Postmodern birey, fiziki yakınlıktan çok, aynı anlayış, cinsiyet, hobi veya ideolojik eğilim gibi zihinsel uyumlar üzerinden sanal cemaatler oluşturmaktadır (Bauman ve May, 2019, s. 53). Bu sanal yakınlıklar, yüz yüze iletişimde karşılaşılan rahatsızlıkları ortadan kaldırdığı iddiasıyla bireylere daha iyi sosyal deneyimler yaşattığı inancına kapılan insanlar, gerçek hayattaki yakın çevrelerine kıyasla, düşünsel anlamda kendileriyle örtüşen sanal topluluklarda kendini daha mutlu hissetmektedir (Bauman ve May, 2019, s. 76). Bauman’ın internet kullanıcılarının içine girdikleri sanal cemaatlerle uyumlu hareketine yönelik görüşleri

Postmodern toplumda internet ve sosyal medya, onay ve kabul mercisi olarak işlev görmektedir. Bu yeni kitleselleşme, modernitenin kimlik ve değer yargılarını yırtarak “akışkan modernite” döneminde kimliklerin sürekli yeniden üretimine zemin hazırlamaktadır (Bauman, 2013, s. 194). Gençler başta olmak üzere, bireyler “sanal kimlik” inşa ederken arzu etmedikleri özellikleri silebilme, anında güncelleme, kolayca yer değiştirme ve istedikleri ilişkiyi sonlandırma ayrıcalığına sahip olmaktadır. Bu çift kimlikli yapıyı Bauman “kimliğin bukalemunlaşması” olarak nitelendirmektedir (Bauman, 2015a, s. 29). Zira internet kullanıcıları hem kendileri hem de muhatapları karşısında yanılmalara malul hâle gelmektedir. Postmodern dönemde mahremiyet, özel alanı kamusallaştırma eğilimiyle erozyona uğramıştır. Bireyler, “itiraf” ve “teşhir” (confession/exhibition) eylemleri doğrultusunda kendi rızalarıyla özel hayatlarını sergileme pratiğine yönelmiştir (Bauman, 2016a, s. 42). Bu süreçte, anayasal hak olarak kabul edilen özel hayatın gizliliği birey inisiyatifiyle ortadan kaldırılırken, kişiler kendilerini etkileşim için “pazarlayarak” teknoloji ve internetin nesnesi hâline gelmektedir (Bauman, 2014a, s. 199). Bauman, internetin insanları yozlaştırdığı değil, bireylerin internet üzerinden iç dünyalarını dışa vurdukları kanaatinde. Sosyal medya kurgulayıcıları, polemik, sansasyon, dedikodu, mahrem ifşalar gibi malzemelerle korku ve arzuyu tetikleyerek insanları denetlemekte, kontrol altında tutmakta ve yönlendirmektedir. Bu süreçte modern dönemin “ifşa edilme korkusu”, postmodern dönemin “fark edilme hazzı”na dönüşmüştür (Bauman, 2016a, s. 39). Bauman, postmodern iletişim teknolojilerinin tüketim odaklı arzuları beslerken kimliklerin akışkanlaşmasını ve simülakr ortamını derinleştirdiğini ifade etmektedir. Bu durum bireyin hem nesne hem de oyuncu konumunda tutularak küresel kapitalist sistemin devamlılığını garanti altına almaktadır. Kitle iletişim araçları, bireyi kontrol ve tatmin arasında ikili bir köprüde tutarak “tüketiyorum ve görüyorum, öyleyse varım” mantığını yaşatarak insanın derinlikten kopup trajik bir gösteri dünyasına hapsolmasına neden olmaktadır. Bauman’ın buradaki görüşleri Goffman’ın “Etkileşimcilik ve Özsunum” kavramıyla örtüşmektedir fakat internet ve bilişim teknolojileri ve/veya yeni medya bağlamında güncellenmesi gerekmektedir. Etkileşimcilik ve Özsunum, bireylerin sosyal yaşamda yüz yüze etkileşimleri bir “sahne” gibi kurgulayarak kendilerini başkaları üzerinde belli izlenimler bırakacak şekilde sunmaya çalıştıklarını belirterek kimliğin karşılıklı etkileşim sürecinde performatif olarak inşa edildiğini savunmaktadır (Güngör,

2016, s. 341).

Bauman, iletişim araçlarının kişisel izler sakladığı ve/veya taşıdığını, özellikle internet teknolojileri ile sosyal medyanın, kişisel verilere yönelik en yoğun birikimini oluşturduğunu belirtmektedir. Dijital kimlikler üzerinden örgütlenen topluluklar karşısında iktidar odakları -devlet ve sermaye- en büyük “röntgenci” konumuna düşürülmektedir (Bauman ve May, 2019, s. 80). Kamusal ve özel alan sınırlarının muğlaklaşması, mahremiyetin afişe edilmesiyle çarpık bir iletişim ortamı ortaya çıkarmaktadır. Merak, sansasyon ya da doğrudan izlenir/beğenilir ve/veya tepki gösterilir olma arzusu (etkileşim histerisi) bireyleri mahremiyetlerini kamuya açmaya itmektedir (Bauman, 2016a, s. 37, 2012a, s. 37). Bauman’ın algoritma teknolojisine dayalı iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerine yönelik görüşleri teknolojik determinizmin yanında West ley-MacLean Modeli’nde, iletişim ana aktörü olarak kaynak ve hedef arasındaki üçüncü unsur olan kanal ile örtüşmektedir. Bu modeldeki asıl işle geribesleme (feedback) modelin işleyişindeki asıl fonksiyon geribesleme (feedback) olarak tanımlanmıştır (Özçetin, 2018, s. 149). Dolayısıyla Big Data, sanal kimlik veya dijital parmak izi gibi algoritmik sistemlerin oluşturduğu iletişim ve medya ortamının işleyişi bu modelin yeni versiyonu gibidir.

Bauman, teknoloji kaynaklı iletişimin iki ayaklı olduğunu söylemektedir. Bunlardan biri fiziki ulaşım araçları, diğeri bilgiyi aktaran teknolojik yeniliklerdir. Enformatik bir dünyayı ortaya çıkaran bu iki unsur, zaman ve mekânı küçülterek postmodern dönemde yeni medyanın zaman-mekân üstü bir boyuta yükselmesini sağlamıştır (Bauman ve May, 2019, s. 179). İnternet, uzaklardaki bireylerin etkileşimini kolaylaştırır da toplumsal bağlarda aynı etkiyi ortaya çıkarmadığı gibi iletişimi “ucuzlaştırarak” atık bilgi yığınına dönüştürmüştür (Bauman, 2012b, s. 30). Tekno-bilim ve tekno-kültürün oluşturduğu bu yoğun enformasyon belirli bir kültel anlayışı oluşturmanın yanında gündemi de belirlemektedir. Enformasyon sağanağı altında kalan bugünün insanı, her şeye rağmen teknolojiyi bir “kurtarıcı” umuduyla yapışmaktadır. Oysa önemli-önemsiz bilgi ayrımı yapılamayan bu kaotik malumat yığını, nitelik yerine niceliğe değer veren bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu durumun tipik bir tezahürü olarak medyadaki bilgi yarışmaları, tüm sorulara eşit puan vererek hem bilginin hem de bilen niteliğini ölçemez hâle gelmiştir. Uzmanlığı ucuzlaştıran bu durum, herkesi, her şeyi biliyor konumuna taşımıştır (Bauman, 2012a, s. 107). İnternet, uzmanlık ve telif haklarını aşındırarak anonimlikle birleştirerek bilginin mülkiyetini belirsizleştirmekte ve kendine referanslar üreten, kontrol edilemez bir sistem meydana getirmektedir (Bauman, 2019b, s. 230).

Zygmunt Bauman’a göre bilişim teknolojileri ve internet, bireyleri aynı anda çok fazla bilgiye maruz bırakarak bir “enformasyon toplumu” oluşturmuştur. Bilginin anında hareket etmesi, iletişimi kesintisiz ve zamansız kılarak gençler için heyecan verici bir tüketim nesnesine dönüştürmüştür. Anı yaşamak, hızlı tüketmek ve sorumluluktan kaçmak genç bireyler için cazip hâle gelirken, bağlantı kesildiğinde ya da cihaz arızalandığında bireyler (özellikle gençler) patolojik bağımlılık “semptomları” göstermektedir (Bauman, 2012a, s. 11). Bu durum, internetin gençlere nasıl iletişim kuracaklarını, karşısındakileri nasıl etkileyeceklerini öğretirken coğrafi sınırları anlamsızlaştıran küresel bir “toplumsallık” oluşturmakla

birlikte sorunlu bir bağımlılık döngüsüne yol açmaktadır. Bu duruma en çok maruz kalan ve etkilenen genç kuşakların çevrimiçi ortamdaki rutin etkileşimleri, onları, kapitalist sistemin yeni tüketim kültürünün en önemli parçası hâline getirmektedir. Sistem, bireyler hakkında topladığı verilerle tercihleri manipüle etmekte ve tüketimi garanti altına almaktadır (Bauman, 2012a, s. 12). Tüketim kültürünün bir uzantısı olarak internet bağımlılığı, en yeni model ve sürümlere sahip olma zorunluluğu üreterek elitist sanal toplulukları beslemektedir. Bu topluluklar, klasik dayanışma yerine duygudan arındırılmış pragmatizm esasına dayanmakla birlikte üyeler arası bağlar/ilişkiler, işine gelmediğinde kolaylıkla koparılabilir şeklinde işlemektedir (Bauman, 2018a, s. 134).

Bauman'ın, Virillio'nun "Enformasyon Bombası" şeklinde adlandırdığı (Virilio, 2003, s. 8) bu büyük bir veri akışının yer aldığı iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerine yönelik görüşleri teknolojik determinizm başta olmak üzere, Gerbner'in "Ekme Kuramı", Fuch'un "Google Kapitalizmi" kavramı, D. M. White'in Eşik Bekçisi ve Katz-Lazarsfeld İletişim Modeli'ndeki "kapıcı" kavramlarıyla örtüşmektedir. Ekme Kuramı, özellikle televizyona uzun süre maruz kalmanın izleyicilerin gerçeklik algılarını televizyonun sürekli yinelediği imgeler ve temalar doğrultusunda şekillendirdiğini; dolayısıyla ağır izleyicilerin dünyayı televizyonda gördükleri gibi algılama eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir (Altıntop, Bak ve Bak, 2020, s. 489). Google Kapitalizmi, internet üzerinde hizmet veren platformların, kullanıcıların verisini, dikkatini ve üretkenliğini gözetim-temelli bir meta haline getirip reklam/algoritma odaklı sermaye birikimi için kullandığı, prosumer (üreten-tüketici) emeklerini ticarileştiren ve dikkat/algoritma ekonomisi üzerine kurulu dijital kapitalizmin bir biçimidir (Fuchs, 2018, s. 80). Eşik Bekçisi (gatekeeping) modeli, medya kuruluşları veya editörlerin hangi haber ve bilgilerin kamuoyuna ulaşacağına karar vererek bilgi akışını filtrelediğini ve böylece kamu gündemini şekillendirdiğini savunmaktadır (Vardi, 2013, s. 59). Kapıcı ise, bilgi veya haber akışında hangi içeriklerin yayılacağına karar verip böylece kamuoyuna ulaşan bilgiyi filtreleyen (ör. editörler, yayın kurumları veya ağ içi merkezi aktörler) ara aktörleri tanımlamaktadır (Güngör, 2016, s. 125). Dolayısıyla kullanıcılar açısından kaotik bir ortam oluşturan enformasyon yığını, siyasi ve ekonomik güç odakları için işlevsel bir araçtır.

Bilişim, internet ve telekomünikasyonun yakınsama özelliğini tüm boyutlarıyla içeren cep telefonları, iletişim imkânlarını artırmakla birlikte sürekli erişilebilir olma baskısı oluşturarak bireylerde stres ve fiziki açıdan "uzak kalma" arzusunu güçlendirmektedir. İletişim teknolojilerinin sunduğu umut, dar bir kesimin yararına işleyen interaktiflik yanılsamasıyla yerini derin bir ümitsizliğe bırakmaktadır. Sosyal medyanın "interaktiflik" vaadi, aslında küresel elitler dışındaki çoğunluk için tek yönlü ve etkisizdir (Bauman ve May, 2019, s. 210; Bauman, 2012b, s. 57). Postmodern iletişim ortamı, araç-gereç ilişkisini ters yüz ederek, ekran yüzeyini fiziksel temasın yerine koymaktadır. Araçlar amaç haline gelirken, teknolojik determinizm insanı nesneleştirmekte, hızlılık ve kolaylık artarken içtenlik, samimiyet ve duygusal derinlik kaybolmaktadır (Bauman, 2011, s. 229, 2012a, s. 24). Bauman'ın internet ve bilişim teknolojilerinin yakınsama özelliğine dair görüşleri tümüyle teknolojik determinizmin hayatı biçimlendirdiğine yönelik kuramsal yönleriyle örtüşmektedir (Arıkan, 2020; McLuhan, 2014).

İnternet teknolojilerinin etkisine yönelik kamuoyundaki genel kanaat ve birçok sosyal bilimci görüşü toplumsal yozlaşmanın bir parçası olduğu yönündedir. Oysa Bauman sosyal medyanın toplumsal yozlaşmanın nedeni değil, hem sonucu hem de tetikleyicisi olduğunu savunmaktadır. Medya, hem geleneksel hem de yeni araçlarla gösterişli hayatları öne çıkararak bireyleri sisteme angaje etmeye çalışmaktadır. Bu süreçte insanın yozlaşması ile araçların yozlaşması birbirini besleyen bir döngüdür (Bauman, 2016a, s. 17). Bu bağlamda kitle iletişim araçları, gerçeği manipüle ederek toplumu yönlendirme işlevi görmektedir. Bilgi ve haberlerin sık tekrarı, abartı ve vurguyla sunulması, enformasyon bombardımanına maruz kalan bireyde aktarılanların doğru olduğuna dair algı oluşturmaktadır. Ekonomik ve siyasi çıkar güden bu yönlendirme faaliyetleri, hem propaganda hem de “unutma” stratejileriyle birlikte yürütülmektedir (Bauman, 2012a, s. 125). Bauman’ın, internetin gündemi belirleyerek toplumsal yozlaşmaya neden olduğunu yönelik görüşleri Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı doğrultusundaki Kamusal Alan kavramı ve McComb-Shaw’ın Gündem Belirleme Modeli ile örtüşmektedir. Habermas’a göre ideal kamusal alan, bireylerin rasyonel görüşlerini yansıtabildiği bir ortamdır (Habermas, 2001, s. 260). Oysa medya belirli görüşleri yansıtarak bu alanı bir yandan manipüle ederken bir yandan da işlevsizleştirmektedir. Gündem Belirleme Modeli’ne göre medya hangi konuların önemli olduğu hakkında kamuoyunun algısını şekillendirerek toplumsal gündemi belirlemektedir. Dolayısıyla medya belirli konuları öne çıkararak zihinleri uyandırmakta kamuoyunu meşgul etmektedir (Severin ve Tankard, 2021, s. 297).

Geleneksel dengeleyici değerler-din, ahlak, etik-postmodern kaos karşısında etkisiz kalmaktadır. Postmodern toplumda insan arzularının nesnesi olmakta ve iletişim teknolojileri bu arzuları sürekli hatırlatarak tahrik etmekte ve pekiştirmektedir. Modern düşüncedeki “Düşünüyorum, öyleyse varım” anlayışı, sosyal medya ile “Görülüyorum, öyleyse varım” paradigmasına evrilmiştir. Buradaki görünürlük ve popülerlik, hayatın anlamı olarak içselleştirilerek kanıksanmıştır (Bauman, 2016a, ss. 144-145). Niceliksel bir değerlemeye yol açan bu durumu insanın gerçekliğiyle örtüşmediğini belirten Bauman, insanın bilimsel olarak sürdürebileceği sosyal ilişki sayısının yaklaşık yüz elli kişiyle sınırlı olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal medyadaki binlerce, yüz binlerce “arkadaş” veya takipçi sayısı, gerçek etkileşim ve hafıza sınırlarını aşmakta ve bireyi sayıların egemenliğine teslim ederek niteliksiz bir yarışa sürüklemektedir (Bauman, 2016a, s. 54). Bauman’a göre iletişim teknolojilerinin sunduğu hız, anındalık ve görünürlük zevkine kapılan postmodern birey, gerçeklik, derinlik, samimiyet ve anlam arayışından uzaklaşarak tüketim ve gösteri toplumuna hapsolmektedir. Bu eğilimler insanı hem varoluşsal açıdan kendisinden uzaklaştırmakta hem de toplumsal düzeyde yozlaştırmaktadır. Bauman’ın bu görüşleri Debbord’un Gösteri Toplumu kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir. Gösteri Toplumu, toplumsal ilişkilerin doğrudan yaşanmak yerine görüntüler, temsiller ve tüketime yönelik spektaküller (imajlar) aracılığıyla sürdürülmesiyle gerçek deneyimin yerini “gösteri”nin aldığı toplumsal formdur (Debbord, 1996).

Zygmunt Bauman’a göre, insanlığın gerçeklik ve gerçeğin aktarımıyla kurduğu ilişki, modern basının kamusallaşmasıyla kurumsal bir boyut kazanmıştır. Modern dönemde aktarılan bilgi, aktarımcı ideolojisi ya da felsefi inancı tarafından biçimlendirilirken, iki farklı anlatımın (iki farklı gerçekliğin) varlığı bu ideolojik

çerçevenin farklılığından kaynaklanmaktadır. Geleneksel medya, “dolayımlanmış bilgi” yaklaşımıyla gerçeği kendi ideolojik bağlamında sunarken, postmodern medya ideoloji bağımlılığını görünmez kılarak olayları görsel bir şölen hâline getirmektedir. Böylece savaş, yoksulluk, çevresel felaketler gibi ciddi konular “münferit” olaylar gibi işlenerek gerçek boyutları gizlenerek reyting, takip, beğeni malzemesi haline gelmektedir (Bauman, 2012b, s. 78). Bauman’ın bu bağlamdaki görüşleri Baudrillard’ın Simulasyon ve Simulakr kapsamında hipergeçeklik kavramıyla örtüşmektedir. Baudrillard’a göre hipergeçeklik, simülakra ve simulasyon süreçleri sonucu gerçek ile temsilin ayrımının erozyona uğradığı; göstergelerin kendi “gerçekliğini” ürettiği ve böylece gerçekliğin yerini aldığı durumdur (Baudrillard, 2011).

Bauman, gerçekte insanlık için olumsuz durumların medya aracılığıyla sunumu “karnavalesk” şeklinde tanımlamaktadır. Bu sunum, izleyici üzerinde kısa süreli empati, destek yorumu ve cüzi maddi yardım şeklinde tezahür ederek “merhamet karnavalı” yaşamasına neden olmaktadır. İzleyicide kısa süreli vicdani rahatlama sağlayan bu “etkileşim” biçimi gerçekte herhangi bir değişim oluşturmeyen cüzi yardım ve tepkisel yorumlarla yetinerek “yardım yorgunluğu”na dönüşmektedir (Bauman ve Tester, 2017, s. 169). Modern insan, “iyi olan kazanır ve kazanmak için her yol mubahtır” anlayışıyla sabitlenirken aynı zamanda paradoksal olarak vicdanlı olmaya kodlanmıştır. Postmodern insan ise bu değerleri simülakraya (gerçeğinden bağımsız gerçekliklere)²³ dönüştürerek iyiliği, hassasiyeti ve hayırseverliği popüler kültür malzemesi hâline getirmektedir. Bu bağlamda medya doğrudan soruna dokunmadan ekran başındakilere “meditasyon seansları” sunan bir araç işlevi görmektedir (Bauman, 2014a, s. 139). Dolayımлама olarak tezahür eden bu medya pratikleri iki boyutlu bir açmaz doğurmaktadır. Birinci boyut, postmodern iletişimin meseleleri bireyselliğe indirgeyerek kolektif eylemi imkânsız hâle getirmesidir. Birey, ancak küçük bağışlar veya anlık duygusal tepkilerle yetinebilmektedir. İkinci boyut ise, iletiyi olduğundan farklılaştıracak ölçüde üst düzeyde aracılaştırma pratiğidir. Örneğin iklim değişikliği evrensel bir sorun olarak bireyselleştirilirken, aynı mekanizma kişiye özel olayları küresel ölçekte kamusalılaştırmak için de kullanılabilir. Sonuçta postmodern birey, her iki tür iletiyi de aynı duyarsızlıkla izlemekte ve “eğlence” olarak tüketmektedir (Bauman, 2012b, s. 79).

Bauman, yeni iletişim teknolojilerinin cazibesinin “sorumluluğu ortadan kaldıran özgürlük ve haz” sunmasında olduğunu ileri sürmektedir. Bu haz, sorumluluk ve duyarlılık kaybını beslemekte ve bu atmosferde yaşayan postmodern birey hızlı değişim ve yormayan ilişkiler içerisinde, kısa iletişim formunu tercih etmektedir (Bauman, 2016a, s. 63). İnternet ve sosyal medya bu beklentilerle birebir örtüşmektedir. Paylaşılan içeriğin niteliği değil, paylaşımın kendisi ve etkileşim açısından nicel karşılığı önemlidir. Aksi durum unutulmak, önemsiz görülmek, dikkate alınmamak yok sayılma riski içerdiği için postmodern birey açısından varoluşsal bir sorun hâline gelmektedir (Bauman, 2012a, s. 11). Sosyal medya, arzusuyla malul postmodern bireyin narsistik eğilimlerini kamusal alana çıkararak hiçbir anlamı olmayan içerikleri, kişisel bilgileri, değer yargılarıyla

23. Bauman, Baudrillard’ın “simülakr” (Baudrillard, 2011, s. 86) kavramsallaştırmasıyla paralel bir düzlemde, iletişim araçlarının gerçeği gizleyerek sunduğu görüntüyü gerçekmişçesine algılatan bir işlev üstlendiğini belirtmektedir. Postmodern toplumda, gerçekte taklit arasındaki fark neredeyse ortadan kalkmış, simülakr evreninde insanlar sahte gerçekliklerin içine hapsolmuştur (Bauman, 2014a, s. 199).

çelişen yorumları ve mahrem kalması gereken anları dahi şevkle paylaşan bir profile dönüştürmektedir. Her etkileşim, paylaşılan kişinin “varlığını” pekiştirmekte ve birey, bu lüksün kendi tercihi olduğunu sanarak arzularının esiri olmaktadır (Bauman, 2014c, s. 211).²⁴ Bauman, postmodern iletişim teknolojilerinin gösteri kültürünü besleyerek bireyi sorumluluk, duyarlılık ve kolektif eylemden kopardığını; modern değerlerin “simülakr” a dönüştüğü bu evrede, gerçeklik algısının sürekli yeniden üretildiği, trajik bir “eğlence” dünyasıyla karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymaktadır. Bauman’ın bu görüşleri tümüyle Baudrilard’ın Simulasyon ve Simulakr kuramı kapsamında hipergerçeklik ile örtüşmektedir. Hipergerçeklik, bilinç düzeyinde kurgu olanın gerçek olanla ayırt edilemediği için gerçeküstü bir gerçekliğin etkin olduğu durumdur (Gültekin, 2023).

Zygmunt Bauman’a göre, kitle iletişim araçları üzerinden gerçeklerin çeşitli ideolojik ve ekonomik güç odakları tarafından dolayımlanması, geleneksel medyanın dezenformasyonuna yol açmış; bu ise yeni medyanın alternatif bir “kurtarıcı” olarak doğmasına zemin hazırlamıştır.²⁵ Bugünün medyası, “kamu sorumluluğu” etiketi altında mevcut eşitsizliklerin devam etmesine katkı sunmakta, küresel kapitalist ve Batı tipi yaşam biçiminin nüfuzunu hızla yaymaktadır (Bauman, 2019b, s. 86). Bauman iletişim teknolojilerine yönelik kamusal açıdan yaptığı bir başka değerlendirmesinde, internet uygulamalarının antik Yunan agorasına benzer bir ortak kamusal alan imkânı sunduğunu belirtmekte fakat akışkan modernite koşullarında bu agoranın ruhunu yitirdiğini vurgulamaktadır. İnternetin kamusal ve özel alan ayrımının belirsizleştirilmesi, sorumluluk ve samimiyetin eksik olduğu bir “amorf kamu gündemleri” üretmektedir (Bauman, 2018a, ss. 98-110). Bir başka ifadeyle internet bir yandan bireyleri kamusal hayata davet ederken, diğer yandan kamusal alanın özünü, yani karşılıklı sorumluluk ve açık tartışmayı ortadan kaldırmaktadır. Baumanın kamuyolu ve kamusal-özel alan ile ilgili görüşleri Habermas’ın Kamusal Alan (Habermas, 2023) kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir.

Bauman’a göre kentler/şehirler yabancıların ve yalnızların mekânıdır. Yalnızlık ise mahremiyetin bedelidir. Cep telefonları ve sosyal medya, yalnızlığı hafifletme vaadiyle mahremiyeti feda ettirmektedir (Bauman ve May, 2019, s. 69). Çevrimiçi iletişim, yalnızlıktan kıvranan postmodern bireye pratik iletişim ve istendiğinde keşilme özgürlüğü sunmakta ve bu “keyfi” bağlantı, ilişki, etkileşim ve iletişim gerçeklerinin yerini almaktadır. Öte yandan, yabancılık kavramı postmodern kültürde güvenlik meselesi hâline gelmiştir. Bu kültürde yoksullar, göçmenler ve sığınmacılar “potansiyel tehlike” olarak kodlanmakta, medya aracılığıyla ötekileştirilmektedir (Bauman, 2018c, s. 73). Bauman’ın, kişilerin öznel kimlik ve düşüncelerini saklama ihtiyacı hissetmesine yönelik görüşleri Elisabeth Noelle-Neumann’ın Suskunluk Sarmalı kuramıyla örtüşmektedir. Suskunluk Sarmalı, bireylerin görüşlerinin toplumda azınlıkta kaldığını düşündüklerinde yalnız

24. Bir edebiyat klasiği olan Aldous Huxley’in (1894-1963) 1932 yılında yayınlanan “Cesur Yeni Dünya” adlı eserindeki kehaneti ve iletişim bilimci Marshall McLuhan’ın “mesaj aracın kendisidir” önermesi (McLuhan, 2014), günümüzün postmodern iletişiminde ete kemiğe bürünmüş gibidir. Bir başka edebiyat klasiği olarak George Orwell’in (1903-1950) 1948 tarihli “1984” adlı distopyasındaki zorlayıcı gözetim yerine, postmodern dünya arzular üzerinden gönüllü bir kontrol mekanizması geliştirmiştir. Bu bağlamda Bauman’a göre, artık “geleceğin siparişi” yapılmamakta, birey kendi distopyasını kendisi tasarlamaktadır (Czapnik, 2017).

25. Bauman’ın dörtlü kategorisinde “umutlu teknolojiseverler” şeklinde yer alan teknolojik iyimserler, sosyal medyanın demokratikleşme ve eşitlik imkânları sunacağına ileri sürmüşlerdir. Oysa tarih, basınla ve geleneksel medya kuruluşlarıyla benzer biçimde yeni medyanın da siyasi ve ekonomik güçlerin elinde şekillendiğini göstermektedir (Fuchs, 2018, s. 80).

kalma korkusuyla fikirlerini ifade etmekten çekinerek sustuklarını, bu sessizliğin ise baskın görüşün daha da güçlenmesine yol açtığını savunmaktadır (Özçetin, 2018, s. 125).

İletişim, Bauman’a göre insanın varoluşunun temelidir. Akışkan modernitenin ilke vresi ilişkileri üretime hazırlarken, postmodern birey tüketim kültürü baskısıyla kendini sürekli “tüketmek” zorunda hissetmektedir. Tüketim, özgürlük maskesi altında bireyi reklamların ve teknolojik ayartmanın esiri yapmaktadır. modernite paradigmasının düşünce temelli varoluş felsefesi postmodern kültürün iletişim biçiminde görülme tüketme psikozuna dönüşerek bireyin varoluşunu tüketim ve görünürlükle eşitlemektedir (Bauman, 2016a, s. 144). Bauman, postmodern iletişim ortamının sorumluluğu, duyarlılığı ve kolektif eylemi aşındırdığını; gerçeklik aktarımının ideolojik bağlamdan koparılmasıyla kamusal sorunun atomize edilip bireyselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Gösteri kültürü, simülakrlar ve tüketim odaklı iletişim, insanı derinlikten uzaklaşmaya, trajik bir “eğlence” dünyasında kısır döngüye hapsetmektedir. Bauman’ın bu değerlendirmeleri kapitalist sistemin itici gücü popüler ve tüketim kültürünü yönlendirilen Kùltür Endüstrisi kavramıyla örtüşmektedir (Horkheimer ve Adorno, 2014, s. 162).

Kapitalizm, kitle iletişim araçları aracılığıyla bireylerin zaafalarını hedef alarak arzularını kamçulamakta ve bu akışa katılmayı reddedenleri iletişimin ritmi dışına itmektedir. Geleneksel medya hâlâ varlığını sürdürse de, internet teknolojileri ve sosyal medya, haz ve korku ekseninde iletişimi tüketime yönlendirerek tüketim kültürünü pekiştirmektedir. Bu süreçte, iletişime katılmak, artık bir tüketim pratiğine dönüşmekte ve bireyler sistemin beklentilerine yönelik veri “paylaşmadığında” görünmezlik ve dışlanma korkusuyla yüz yüze kalmaktadır (Bauman ve May, 2019, ss. 242-250). İnternet, ekonomik faaliyetleri hızlandırarak küresel ölçekli lüksü “sıradan” bir olgu gibi yansıtırken, iletişimi de ticarî bir nesne haline getirmiştir. Öyle ki, günümüzde herhangi biri “cinsel partnerini” bile sıradan bir ürün sipariş eder gibi çevrimiçi ortamda “seçip” tüketim sürecine dâhil edebilmektedir. Bu, sanal ortamda hızla tanışma, iletişim kurma ve anında ayrılma imkânıyla birleşerek postmodern bireyin hem tüketim bağımlısı hem de tüketim nesnesi olmasına yol açmaktadır (Bauman, 2012a, s. 28).

Postmodern iletişim kanalları, görsel içeriğin gücüyle küresel kitleleri anlık harekete geçirme potansiyeline sahip olsa da, bu etki hızla tüketim ve etki potansiyelinin erimesine engel değildir. Sosyal medya, politik örgütlenme ve kolektif eylem için benzersiz bir mecra sunarken, aynı hızlı akış verilecek mesajın çabuk unutulmasına neden olmaktadır. Kullanıcılar, “seçim” yanılgısıyla önceden belirlenmiş alternatifler arasında yönlendirilmektedir. Sonuçta tarafların destekleyen veya muhalif olması fark etmeksizin her birey küresel sisteme hizmet etmekten kaçamamaktadır (Bauman, 2011, s. 175, 2018a, s. 61). İnternet, yalnızca bilginin değil duygunun, arzusunun, paranın, sermayenin ve siyasetin de aktığı hiper zaman ve hiper mekân oluşturmaktadır. Belirsizlik ve risk öylesine yüksektir ki bireyler, küresel bir kumarhanenin içinde gibidir. Bu bilinmezlik, arzuyu ve tüketimi kamçılایarak “doğru kartı” çabuk oynama baskısı meydana çıkarmaktadır. Oysa gerçek amaç, bireyin sürece dâhil olmasıdır (Bauman, 2018a, s. 60, 2019b, s. 63). Bauman’ın kitle iletişim kuramlarıyla ilgili görüşleri büyük oranda Riley ve Riley’in Kitle İletişimine Sosyolojik Yaklaşım’ıyla örtüşmektedir.

Kitle İletişimine Sosyolojik Yaklaşım, bireyin medya etkisine yalnız başına maruz kalan bir alıcı değil, içinde bulunduğu sosyal çevrenin, grup bağlılıklarının ve toplumsal rollerin etkisiyle medya mesajlarını yorumlayan ve filtreleyen bir üye olarak bakar; dolayısıyla medya etkisi sosyal bağlamdan bağımsız değildir (Vardi, 2013, s. 60).

Teoride küreselleşme yerel unsurların karşılıklı uzlaşısı ve etkileşimini gerektirmektedir fakat hâkim kültür ulaşabildiği tüm birey ve toplumlara, ihtiyaç duydukları değerleri kendisinin içerdiğine yönelik yoğun enformasyona maruz bırakmaktadır. Bilişim ve internetin teknolojileri aracılığıyla iletişim süreçleri ve medya faaliyetleri de bu küresellik iddiasına “evrensellik” imajı katmaktadır. Oysa postmodern küreselleşme, yerelliği retorik düzeyinde eritip yok etmektedir. Böylece ayrıcalıklı kesimler küresel ağı kendi lehlerine daha da güçlendirirken, yoksul, sığınmacı ve ötekiler için eşitsizlik daha da derinleşmektedir (Bauman, 2018a, s. 130).

Tüketim kültürüyle iç içe geçen kimlik, postmodern bireyi “seçtiğini sandığı” sanal kimlikler arasında sıkışmış hâle getirmektedir. Gerçekte, seçenekler sistem tarafından sunulmakta ve birey, bu daralmış alanda “razı olmaktan” başka bir yol bulamamaktadır. Modern kimliğin sabitliği yerini akışkanlık ve sistemin yapıbozumuna bırakarak “simüakr” kimliklerin üretilip türetilmesine dönüşmektedir (Bauman, 2017a, s. 36, 2014a, s. 112).

İnternet, yalan ve gerçeğin ayrımını silikleştirmekte ve birey internet ortamında gerçek dünyadakinden çok daha rahat yalan söylemektedir. Bauman, bu sürece anonimliğin de dâhil olmasıyla üretilen içeriği “piç malzeme” olarak tanımlamaktadır. Bu durum ise hem üretici tüketici hem de yönetilen yönetici rollerini bulanıklaştırmaktadır. Dolayısıyla dijital evreni ifade eden “siberuzam”da yalanlarla birlikte anonim üretimler denetlenemez olduğu için “gerçek olmayan” bir kültür ortaya çıkarmaktadır (Bauman, 2019b, s. 230).²⁶ Diğer yandan internetin anonimlik vaadi teknik olarak mümkün değildir. Her tıklama bir elektronik adrese bağlanmakta ve gerektiğinde iktidar ortakları ve/veya istihbarat kurumlarıyla işbirliği içindeki platformlar aracılığıyla anonim kullanıcıların gerçek kimlik tespiti kısa sürede yapılabilmektedir (Bauman, 2016a, ss. 32, 107).

Bu süreçte gerek kullanıcının kendisi ve gerekse teknik olarak sürece “teknik ve yasal” olarak dâhil olabilme gücünü elinde bulunduranların mahremiyeti hiçe sayarak ortaya çıkmasına neden olduğu veri yığını, ekonomik ve siyasi çıkar odaklarının “hazine”si hâline gelmiştir. Bauman’a göre algoritmalar, sadece veri toplayıp belirli kriterlere göre profilleri saptama ve/veya uygun profiller oluşturmamakla kalmamaktadır. Ayrıca kullanıcıların geçmiş etkileşimlerini analiz ederek onlara “uygun” içerikler sunmayı sağlayan filtre balonları ve yankı

²⁶. Buradaki soruna doğrudan çözüm sunmasa, sorunların kaynağı ve boyutunun tespiti teknik olarak mümkündür. Örneğin siberuzamda kullanıcıların bıraktığı dijital izler sayesinde bireylerin kişisel beyanlarıyla gerçek davranışları arasındaki tutarsızlıklar ortaya çıkarılabilmektedir. Bireysel olarak dijital parmak izi denilen ve her bir kullanıcının kullandığı cihazdaki dijital kimlikler kişilerin siberuzam trafiğini göstermektedir. Ayrıca toplumsal olarak da, büyük veri analizi teknikleriyle hangi konuda nasıl hareket edildiğine yönelik bölgesel yoğunluklar ve yalan ifadeler saptanabilmektedir. Bununla birlikte siberuzamın en etkili gücü diyebileceğimiz amaca yönelik oluşturulan algoritmalar aracılığıyla veriler toplanmakta ve analiz edilebilmektedir. Bu bağlamda arama geçmişleri, çevrimiçi konuşmalar, internet gezintileri, site ziyaretleri, alışveriş listeleri, satın alma bilgileri ve sosyal medya etkileşimleri gibi veriler ile kişinin gerçek hayatı arasındaki veriler analiz edilerek davranış kalıpları, beyanlardaki çelişkiler, internetteki yalan söyleme eğilimleri ve yalanları gibi durumlar ortaya çıkarılabilmektedir (Davidowitz, 2018; Arıkan, 2020, s. 74).

odaları teknolojik araçlarla hareket ederek “kişiyeye özel” verileri öne çıkarmaktadır. Böylece siyasi ve ekonomik güç odaklarının kamuoyu gündemini belirleme ve toplum mühendisliği yapmasının önü açılmaktadır (Bauman, 2016a, ss. 35, 57, 142; Bauman ve May, 2019, s. 251). Bauman’ın filtre balonları ve yankı odalarının belirli kişileri bir arada tutan ve/veya belirli görüşleri ileten yapısına yönelik görüşleri Katz-Lazarsfeld İletişim Modeli’ndeki “kanaat önderi” kavramıyla örtüşmektedir. Kanaat önderi, İki Aşamalı Akış Modeli’nde, medya mesajlarını doğrudan alıp bunları kendi sosyal çevrelerinde yorumlayarak ve yeniden ileterek başkalarının tutum ve davranışlarını etkileyen bireyleri ifade etmek için kullanılmıştır (Güngör, 2016, s. 125).

Bauman’ın eserlerinde iletişim ve medya bağlamındaki görüşlerini birçok iletişim kuramı ve modeliyle örtüştürdüğü görülmektedir. Özellikle bilişim ve internet teknolojileri üzerine yaptığı değerlendirmeler önemli veriler sunmaktadır. Örneğin bu teknolojilerin yakınsama ve erişilebilirlik avantajları, bireyin bilgiye ulaşmasını kolaylaştırırken aynı zamanda bu teknolojilere olan bağımlılığı ve/veya psikolojik açıdan hastalıkları artırdığını vurgulamaktadır (Avcı, 2019, s. 71; Bauman, 2012b, ss. 11-12, 66, 2016a, ss. 24, 32). Sosyal medya ve dijital platformlara olan bağlılık, teknik bir tercih olmaktan çıkarak bağımlılığa evrilmiş ve bireyin toplumsal kabulü ve kimlik inşasında kritik bir rol oynayan bir statü göstergesine dönüşmüştür. Bu çerçevede Bauman, dijital çağda ortaya çıkan nomofobi (cep telefonu olmadan yaşayamama korkusu), dijifobi (dijital teknolojilerden korkma), ego surfing (kendi dijital izini takip etme), photoburking (fotoğraf paylaşma üzerinden dışlanma) ve siberhondrik (internet üzerinden hastalık belirtileri araştırma) gibi yeni psikolojik rahatsızlıklara ismen olmasa bile birçok kez dikkat çekmektedir. İnternet ve bilişim teknolojilerinin bu etkisi, bireyin ruhsal sağlığını tehdit etmenin ötesinde, beden üzerinde de somut etkiler oluşturmakta ve böylece kapitalist tüketim kültürünün ve gözetim toplumunun idealize ettiği, sorgulamayan ve rızaya dayalı denetime açık birey tipolojisinin inşasında işlevsel bir unsur haline getirdiğini vurgu yapmaktadır. Yukarıda sıralan tüm görüşler ışığında, belirtmek gerekir ki, Bauman’ın görüşlerine yönelik daha kapsamlı bir inceleme buradaki görüş-kuram örtüşmesini artırabilecek özelliktedir. Buraya doğrudan örtüştüğü görülen kısıtlı örnekleri yansıtılmıştır. Ayrıca bir detay daha belirtmek gerekirse, Bauman’ın, eserlerindeki iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerine yönelik görüşleri kategorik olarak pozitif yönleri içermeyen ve insanlık adına olumsuz durumları öne çıkarmaya yönelik eleştirel açıklamalar içermektedir.

Sonuç

Çalışmanın amacı, Zygmunt Bauman’ın eserlerinde iletişim ve medya olgusunun hangi kavramsal çerçeveler içinde ele alındığını ve bu değerlendirmelerin iletişim kuramlarıyla nasıl bağdaştığını saptamaktır. Karşılaştırmalı betimsel yöntemle gerçekleştirilen inceleme, Bauman’ın iletişim değerlendirmelerinin doğrudan bir iletişim kuramı üretmekten ziyade, sosyolojik eleştiri ve teknoloji-odaklı yorumlar aracılığıyla iletişim disiplinine önemli ipuçları sağladığını göstermiştir. Çalışmada özellikle Akışkan Gözetim ve Bauman’ın yeni medya ile ilgili geç dönem yazıları, analiz için ana veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Çalışma, Bauman'ın Türkçeye çevrilmiş eserleri ve seçilmiş metinler üzerinden yürütülmüş olup, Bauman'ın diğer dillerdeki metinlerinin tamamı ile karşılaştırmalı olarak sunulmaması araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Ayrıca ampirik alan çalışmaları (ör. kullanıcı davranışı, platform analizleri) bu çalışmada yer almamıştır. Dolayısıyla Baumancı değerlendirmelerin güncel platform pratikleriyle doğrudan ampirik eşleştirmesi çalışmanın eksik yönüdür. Diğer yandan söz konusu sınırlılık ve eksiklik gelecekte yapılacak araştırmalara zemin sunacaktır.

Bauman'ın iletişim süreçleri ve medya faaliyetleri bağlamındaki görüşlerinin iletişim kuramları ile karşılaştırmalı analizine yönelik bulgular üç ana başlıkta özetlenebilir. Birinci olarak, Bauman'ın iletişim analizlerinin merkezinde teknolojinin yer aldığı; iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerinin dönüşümünü anlamada teknik altyapı, veri toplama mekanizmaları ve algoritmik sınıflandırma pratiklerinin belirleyici olduğu görülmüştür. Bauman, modern dönemin panoptik gözetim düzeninden postmodern dönemin sinoptik/omnoptik gözetim pratiklerine uzanan bir geçişten söz etmektedir. Günümüzde bireylerin kendi verilerini ve görünürlüklerini kamusal alana gönüllü biçimde açtıklarını ve böylece gözetimin kanıksanarak yaygınlaştığı bir düzenin kurulduğunu vurgulamaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca teknolojik değişim değil; aynı zamanda kamusal-özel ayrımının silikleşmesi, tüketim ve görünürlük eksenli kimlik üretimi, mahremiyetin yok olması ve siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve etik/ahlak açıdan yozlaşma gibi toplumsal sonuçlar doğurmaktadır.

İkinci olarak, Bauman'ın eleştirisi iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerinin nicel/teknik indirgemeciliğine yöneliktir. Shannon-Weaver tipi matematiksel iletişim modellerinin mesajı ve anlamı yitirdiğini ve bilginin metalaşması ve “kullan-at” mantığının enformasyonun niteliğini aşındırdığını belirtmektedir. Bu eleştiri, iletişim çalışmalarına teknik odaktan etik, güç ve kültürel bağlama geri dönüş çağrısı niteliğindedir. Bauman, teknolojik determinizm anlayışının önemli temsilcilerinden McLuhan'ın “mesaj aracın kendisidir” tespitini tüketim kültürünün ideolojik işlevlerini açıklamak için kullanırken; Luhmann ve sibernetik yaklaşımların bazı kavramsal olanaklarını da söylemsel olarak benimsemektedir, fakat bunları bireyin öznelliğini ve sosyo-politik bağlamı göz ardı eden mekanik modeller olarak eleştirmektedir. Bu eleştirel perspektif, burada zikredilmeyen klasik iletişim kuramlarının birçoğu için geçerlidir.

Üçüncü olarak, Bauman'ın analizleri toplumsal adalet, eşitsizlik ve güç ilişkileri perspektifinden iletişimi yeniden okumaya çağırmaktadır. İletişim teknolojilerinin küresel ölçekteki yayılımı, dijital bölünmeyi derinleştirerek veri ekonomisi ve hedefli pazarlama pratikleri sosyo-ekonomik hiyerarşileri pekiştirmiştir. Aynı zamanda yeni medya pratikleri, kolektif eylem kapasitelerini aşındırıp kamusal alanın rasyonel tartışma işlevini zayıflatırken, bireyin yalnızlaşmasına ve sorumluluktan kaçışına yol açmaktadır. Bu noktada Bauman, iletişimin politikanın aracı olarak değil, politikayı yeniden şekillendiren bir mekanizma olduğunu savunmaktadır.

Çalışmanın kuramsal katkıları üç başlıkta özetlenebilir: (1) Bauman'ın sosyolojik çerçevesinden iletişim olgusuna dair bütüncül bir okuma sunulmuştur; (2) klasik iletişim kuramlarının (matematiksel, sibernetik, popüler kültür, kitle

iletişimi, kitle iletişim araçları merkezli, McLuhancı yaklaşım vb.) Bauman'ın eleştirileriyle nasıl örtüştüğü ve/veya ayrıştığı gösterilmiştir; (3) yeni medya ve gözetim paradigmasının güncel eleştirel analizine Baumancı etik ve toplumsal duyarlılık boyutlarının katacağı yorumlar netleştirilmiştir. Bu katkılar, iletişim çalışmalarında teknolojinin yalnızca araç değil, toplumsal düzenin yeniden üretilmesinde merkezi bir unsur olarak değerlendirilmesini güçlendirmektedir. Ayrıca araştırma klasik iletişim kuramlarının internet ve bilişim teknolojileri temelli iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerini analiz etme, açıklama ve çözüm sunma süreçlerinde yetersiz kaldığını göstermiştir. Bu bağlamda konuya giriş niteliğinde kalan klasik iletişim kuramların yeni iletişim süreçleri ve medya faaliyetleri kapsamında ya güncellenmesi gerektiği ve/veya yeni kuramların oluşturulmasının zorunlu olduğu ortaya çıkmıştır.

Öneri bağlamında politika üretme ve uygulama açısından çıkarımlar ise şunlardır: Açık veri/gizlilik rejimleri, algoritmik şeffaflık, medya, yeni medya ve yapay zekâ okuryazarlığı programlarının yaygınlaştırılması ve dijital hakların korunmasına yönelik düzenleyici çerçevelerin oluşturulması, Bauman'ın tespit ettiği riskleri azaltmaya yönelik öncelikler olmalıdır. Ayrıca kamusal alanın yeniden güçlendirilmesi için platformların demokratikleştirilmesi, veri tekelciliğinin sınırlandırılması ve genç kuşaklara yönelik bilişim ve internet teknolojilerin kapsayacak şekilde eleştirel medya eğitiminin entegrasyonu üzerinde durulmalıdır. Bu politikalar, yalnızca teknik önlemler değil, etik ve sosyo-kültürel dönüşümleri de hedeflemelidir.

Gelecek araştırma önerileri şu şekilde sıralanabilir: (1) Bauman'ın kuramsal çıkarımlarının belirli sosyal medya platformları (ör. TikTok, Instagram, Twitter/X) üzerindeki ampirik yansımalarının nicel ve nitel yöntemlerle test edilmesi; (2) farklı coğrafi/ kültürel bağlamlarda Bauman'ın teknoloji ve gözetim eleştirisinin karşılaştırmalı analizleri; (3) iletişim politikaları ve düzenlemelerine yönelik normatif-ahlaki/etik argümanların Baumancı etik perspektifle yeniden yapılandırılması; (4) yeni medya ve yapay zekâ okuryazarlığı programlarının Baumancı toplumsal duyarlılığı besleyecek şekilde tasarlanıp değerlendirilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, Bauman'ın iletişim ve medya üzerine dolaylı ancak tutarlı eleştirileri, günümüz dijital toplumunu yorumlamak için zengin bir teorik araç seti sunmaktadır. Zira Bauman, iletişim süreçleri ve medya faaliyetlerinin temeline oturttuğu teknolojiyi yalnızca teknik bir gelişme olarak değil; etik, politik ve kültürel yönleriyle birlikte değerlendirerek, iletişim çalışmalarına yönelik eleştirel bir yeniden düşünme çağrısı yapmaktadır. Buradan yola çıkan çalışma, Bauman'ın iletişim süreçleri ve medya faaliyetleri kapsamında yaptığı sosyoloji temelli eleştirilerini iletişim disiplinine taşımayı amaçlayan bir giriş niteliğinde olmakla birlikte; gelecekteki ampirik ve teorik çalışmalara yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

- Altıntop, M. (2021). Zygmunt Bauman Sosyolojisinde İletişim Olgusu. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Altıntop, M., Bak, G. ve Bak, A. (2020). George Gerbner'in Genel İletişim Modeli, Kültürel Göstergeler ve Ekme Kuramı. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 484-492. doi:http://dx.doi.org/10.31589/joshas.288
- Arıkan, A. (2020). McLuhan'ın Kehaneti. İstanbul: Urzeni Yayınevi.
- Avcı, M. (2019). Zygmunt Bauman'ın İnsan Anlayışı. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Aytekin, B. (2017). Adam Smith'in İktisadi Büyüme Düşüncesinden Bugüne Bakmak: Krizlerin Sürekliliği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 28-36.
- Ball-Rokeach, S. J. ve DeFleur, M. (1976). A Dependency Model of Mass-Media Effects. *Communication Research*, 3(1), 3-21. doi:https://doi.org/10.1177/009365027600300101
- Baudrillard, J. (2011). Simülasyon ve Simülakr. (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, J. (2009). Duvarların Ötesinde. (K. Türel, Çev.). İstanbul: Apollon Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2003a). Modernlik ve Müphemlik. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003b). Yasa Koyucular ile Yorumcular. (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2010). Sosyolojik Düşünmek. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2011). Postmodern Etik. (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012a). Akışkan Aşk. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Versus Kitap.
- Bauman, Z. (2012b). Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup. (P. Siral, Çev.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2013). Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm. (F. D. Ergun, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2014a). Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014b). Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır? (H. Keser, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014c). Bu Bir Günlük Değildir. (D. Kizen, Çev.). İstanbul: Jaguar Kitap.
- Bauman, Z. (2015a). Akışkan Modern Dünyada Kültür. (İ. Çapcıoğlu ve F. Ömek, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Bauman, Z. (2015b). Özgürlük. (K. Eren, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016a). Akışkan Gözetim. (E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı

Yayınları.

- Bauman, Z. (2016b). Sosyalizm ve Aktif Ütopya. (A. Araşan, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bauman, Z. (2016c). Cemaatler. (N. Soysal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2017a). Kimlik. (M. Hazır, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bauman, Z. (2017b). Hermenötik ve Sosyal Bilimler. (H. Oruç, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018a). Siyaset Arayışı. (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2018b). Retrotopya. (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2018c). Iskarta Hayatlar Modernite ve Safraları. (O. Yener, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2019a). Akışkan Modernite. (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2019b). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2024). Ölümlülük Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri. (N. Demirdöven, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Leoncini, T. (2020). Akışkan Doğanlar. (E. Balçık, Çev.). İstanbul: Sender Yayınları.
- Bauman, Z. ve May, T. (2019). Sosyolojik Düşünmek. (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Raud, R. (2018). Benlik Pratikleri. (M. Ekinci, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Tester, K. (2017). Zygmunt Bauman ile Söyleşiler. (M. Hazır, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bentham, J. (2016). Panoptikon ya da Gözetim-Evi. Z. Özarslan (Çev.), Panoptikon-Gözün İktidarı içinde . İstanbul: Su Yayınları.
- Bitirim Okmeydan, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a. AJIT-e: Academic Journal of Information Technology, 8(30), 45-69. doi:<https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.003.x>
- Boyd, D. (2014). It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. New York: Yale University Press.
- Czapnik, S. (2017). Zygmunt Bauman ile Bir Söyleşi: Kelimelere Hayat Vermek. Epokhé Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 197-211.
- Dağıtmaç, M. ve Ekmen, Ş. (2019). Dijital Psikolojik Devrim. İstanbul: Motto Yayınları.
- Davidowitz, S. S. (2018). Bana Yalan Söylediler-İnternet ve Gerçek Yüzümüz. (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Debbord, G. (1996). Gösteri Toplumu. (A. Ekmekçi ve O. Taşkent, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Demirtaş, M. (2013). Panoptikon'dan Sinoptikona. Öteki İçin/Kadar Özgürlük. Z. Kara (Ed.), Bauman Sosyolojisi içinde (ss. 242-263). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dereci, T. (2017). Zygmunt Bauman'ın Türkçeye Kazandırılan Kitapları. Sosyal Bilimler. 14 Temmuz 2025 tarihinde <https://www.sosyalbilimler.org/zygmunt-baumanin-turkceye-kazandirilan-kitapları/26/> adresinden erişildi.
- Dreyfus, H. L. (2016). İnternet Üzerine. (V. M. Demir, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Durkheim, É. (2006). Toplumsal İşbölümü. (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Emrealp, S. (1984). Azgelişmişlik ve Siyasal Yapılar. Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Foucault, M. (2015). Panoptikonun Doğuşu. (A. Tayla, Çev.). İstanbul: İstanbul Bigli Üniversitesi Yayınları.
- Fuchs, C. (2014). Social Media: A Critical Introduction. London: Sage Publications.
- Fuchs, C. (2018). Google Kapitalizmi. F. Aydoğan (Ed.), Yeni Medya Kuramları içinde (ss. 71-83). İstanbul: Der Yayınları.
- Güler İplikçi, H. (2015). İletişimde Temel Modeller ve Kitle İletişim Modelleri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 7(2), 15-25.
- Gültekin, G. (2023). Hipergerçek(lik). İletişim Ansiklopedisi. Konya: İletişim ve Toplum Araştırmaları Merkezi (İTAM). <https://iletisimansiklopedisi.com/2023/10/23/hipergerceklik-hyperreality/> adresinden erişildi.
- Güngör, N. (2016). İletişim Kuramlar-Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Habermas, J. (2001). İletişimsel Eylem Kuramı. (M. Tüzel, Çev.) (C. 1-2, C. 1). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Habermas, J. (2023). Kamusallığın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Miizakereci Demokrasi. (T. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2012). Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politikası. (E. Abadoğlu, Çev.). İstanbul: BGST Yayınları.
- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (2014). Aydınlanmanın Diyalektiği. (N. Ülner ve E. Öztarhan Karadogan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Jenkins, H. (2006). Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York: New York University Press.
- Koyuncu, A. A. ve Günerigök, M. (2019). Bauman ve Postmodernite. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Lafargue, P. (2014). Tembellik Hakkı. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Løkke, E. (2018). Mahremiyet-Dijital Toplumda Özel Hayat. (D. Başak, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Luhmann, N. (1996). Social Systems. Stanford: Stanford University Press.
- McLuhan, M. (2014). Gutenberg Galaksisi. (G. Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- McLuhan, M. (2019). Y. Medya. (N. Levi Beki, Çev.). İstanbul: Nora Kitap.
- Narin, Ö. (2017). Tarihsel ve Güncel Bir Çözümleme Denemesi: Marx ve Makine. M. Yaman, Ö. Narin ve Ö. Öztürk (Ed.), Grundrisse'den Kapital'e Patikalar içinde (ss. 241-302). İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Nişanyan, S. (2022). Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi. İstanbul: Liberus.
- Özçetin, B. (2018). İletişim Kuramları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Postman, N. (2006). Teknopoli Yeni Dünya Düzeni. (M. E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Schiller, H. I. (1970). Mass communications and American empire. New York: A. M. Kelley.
- Severin, W. J. ve Tankard, J. W. (2021). İletişim Teorileri. (A. A. Bir ve K. Z. Meral, Çev.). İstanbul: The Kitap.
- Sezgin, M. ve Talaz, L. (2016). Bilişim Devrimi, Siberetik İletişim ve Stratejik Halkla İlişkiler. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 559-571.
- Shannon, C. E. (1948). A Mathematical Theory of Communication. Bell System Technical Journal, 27(3), 379-423. <https://archive.org/details/bstj27-3-379> adresinden erişildi.
- Slater, P. (1998). Frankfurt Okulu. (A. Özden, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Standing, G. (2011). The Precariat: The New Dangerous Class. London: Bloomsbury Publishing.
- Subaşı, N. (2019). Sosyolojik Düşünmek-Zygmunt Bauman. You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=SMHzm0dCCVE> adresinden erişildi.
- Şimşek, M. E. (2016). Modernite, Postmodernite ve Bauman. İstanbul: Belge Yayınları.
- Terranova, T. (2000). Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy. Social Text, 18(2), 33-58.
- Vardi, R. (2013). İletişim Araçları ve Din. İstanbul: Atı Yayınları.
- Virilio, P. (2003). Enformasyon Bombası. (K. Şahin, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Watzlawick, P., Beavin, J. H. ve Jackson, D. D. (1967). Pragmatics of human communication: A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes. New York: W. W. Norton & Company.
- Wiener, N. (2019). Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine (3. bs.). Cambridge: MIT Press.
- Yavuz, Y. (2024). Dijital Çağın Gözetim Paradigması: Omniptikon ve Gönüllü Gözetim. International Social Sciences Studies Journal, 10(12), 2536-2548. doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.14569763>
- Yaylagül, L. (2006). Kitle İletişim Kuramları. Ankara: Dipnot Yayınları.